

de i deres værksteder; abstraktionen fra arbejdsdelingen reducerer privatarbejdet til *asocialt arbejde*, dvs. arbejde i isolationsceller gennem hvis vægge intet signal kan trænge hverken ind eller ud. Vi må altså holde privatarbejderen fast på hans frihed, hans uafhængighed af andre eller - med en knap så stolt betegnelse - hans *asociale* tilbøjeligheder.

Da et samfund er et forhold mellem mennesker, kan det kun skabes af menneskene; men det nægter de at gøre. Den første og vigtigste bestemmelse af det borgerlige samfund er derfor, at det *ikke er der*; kun privatinteresserne eller *abstraktionen* fra samfundet er der.

Og dog er samfundet der: Skomageren har kun produceret sko, men han lever ikke af sko alene; han dør hvis han ikke får livsmidler fra andre, og det får han kun hvis andre har brug for hans sko, dvs. hvis hans arbejde er socialt. Ved at specialisere sin produktion har producenten gjort sit liv afhængigt af andre, - ved at indgå i en arbejdsdeling er hans eksistensbetingelser blevet sociale; og det ganske uafhængigt af, om han tager hensyn til denne kendsgerning eller ej. Når privatarbejderne abstraherer fra den nødvendige sociale sammenhæng mellem deres arbejder, ophæver de *ikke* denne sociale eksistensbetingelse. Men de giver den dens specifikke form:

1) Den nødvendige socialisering af arbejdet bestemmes nu som den nøgne, urealiserede nødvendighed, - som *eksistensmangel*.

2) Når menneskene abstraherer fra samfundet, stempler de dermed dette som *upersonligt, umenneskeligt eller objektivt*; når privatarbejderne lukker sig ude fra samfundet lukker samfundet *privatarbejderne* ude, hvorved de sociale sammenhænge selvstændiggøres som en fremmed magt i forhold til menneskene.

Disse to bestemmelser indebærer at samfundet umiddelbart kun er der for privatarbejderne som ren *negativitet*; men dette fravær af sociale bestemmelser er selv en social bestemmelse, - ligegyldigheden overfor den nødvendige arbejdsdeling er *ikke* ligegyldig. For det første: Mens den sociale eksistensbetingelse har positiv realitet i kommunismens planlagte produktion, eksisterer den i den private produktion kun som eksistensmangel eller krav, men som sådan har privatarbejderens sociale bestemthed lige så stor betydning for privatarbejderens praksis og samfundets struktur som en tom mave har for menneskets adfærd og kroppens fysiologiske tilstand. For det andet: Samfundet er et forhold mellem mennesker, og derfor er et umenneskeligt samfund *ikke* et samfund; derfor fremtræder nødvendigheden af en social sammenhæng - altså tvangen til at socialisere arbejdet - ikke som en

social tvang; den fremtræder som det den er, nemlig en upersonlig og derfor *asocial tvang*; privatarbejderen er ikke undergivet en social produktionsplan, men 'forholdenes' stumme tvang.

Privatarbejderens abstraktion fra de sociale eksistensbetingelser formår ikke at frigøre ham fra disse (eftersom de *er* eksistensbetingelser): den formår kun at fordreje den sociale nødvendighed til en umiddelbar modsigelse, nemlig en social objektivitet eller et umenneskeligt forhold mellem mennesker; i og med at mennesket trækker sig ud af samfundet, former det samfundet som umenneskeligt. Denne fremmede magt møder vi senere i dens mere konkrete skikkelser som markedspris, profitmaximering osv.

Privatarbejdet har således to sider: solsiden er producenternes fejrede frihed og uafhængighed, skyggesiden er de upersonlige og derfor jernhårde lovmæssigheder, der regerer hen over hovedet på dem; man vil kun det første, men det andet følger med, thi privatarbejderens uafhængighed af samfundet indebærer at samfundet bliver uafhængigt af privatarbejderne; samfundet kommer bag på menneskene, fordi de vender ryggen til det.

Producenten er *fri*, nemlig fri for social tvang: ingen bestemmer hvad og hvor meget han skal producere; samtidig er han *nødt til* - hvis han vil overleve - at arbejde for andre, og derfor *er* han undergivet en social tvang. Han *skal* arbejde socialt, og han *skal ikke* arbejde socialt. Denne umiddelbare modsigelse er det upersonlige eller *asociale* samfund.

Privatarbejderne begriber derfor det borgerlige samfund korrekt, når de begriber det som upersonligt og *asocialt*; når de ikke kan genkende de sociale sammenhænge som *deres* sammenhænge, som resul-

1. Også det antikke Grækenland kendte til et komplementært modsætningsforhold mellem 'nødvendighedens rige' og 'frihedens rige'; men hvor splittelsen i det borgerlige samfund er immanent økonomisk, gik den i Grækenland mellem økonomien, der var baseret på slavarbejde, altså absolut ufrihed, og politikken, hvor der herskede absolut frihed (demokratiet). Perry Anderson pointerer det komplementære forhold: »Samtidig: Mens brugen af slaver blev almen, blev dets *natur* ulisvarende absolut; det var ikke længere en relativ traldomsform /form of servitude/ blandt mange, på en kontinuerlig skala, men en polær tilstand af fuldkommen tab af frihed, sat overfor en ny og ubegrænset frihed. For det var netop skabelsen af en klart afgrænset underklasse /subpopulation/ af slaver, der omvendt løftede borgerne i de græske byer op til hidtil ukendte højder af bevidst juridisk frihed. Hellemsk frihed og slaven var uadskillelige: det ene var den strukturelle betingelse for det andet, i et tosidet system, der ikke havde noget fortilfælde eller nogen parallel i de nærtliggende rigers sociale hierarkier, der var uvildende om såvel begrebet om frie borgere som begrebet om slaver som ejendom.« (Perry Anderson: *Passages from Feudalism*, p.23)

tat af deres egen aktivitet, har det den simple grund, at disse sammenhænge ikke udspringer af deres *aktivitet*, men af deres *passivitet*. Menneskene skaber selv umenneskeligheden, men da de gør det ved *ikke* at gøre noget, ved i praksis og bevidsthed at abstrahere fra samfundet, ved de ikke at de gør det.

- Sammenfattende: Arbejdsdelingen indbegriber at menneske og samfund *er* en enhed; menneskets eksistensbetingelser *er* sociale, og samfundet har - hvilket *er* en tautologi - menneskene som eksistensbetingelser. Men i sin umiddelbare skikkelse, som produktionsproces, adskiller privatarbejdet det uadskillelige: det bestemmer mennesket som associat og samfundet som upersonligt. Privatarbejdet *er* en modsigelse (enhed plus modsætning), men i sin første bevægelse triumferer modsætningen, idet enheden udelukkes eller bortabstraheres; derved opløses privatarbejdet i sine abstrakte momenter.

Imidlertid: Da samfundet *er* en eksistensbetingelse for mennesket *er* det associative menneske *ikke* et menneske, - i hvert fald ikke ret lang tid, thi som adskilt fra andre dør skomageren hurtigt af sult; og da samfundet *er* et forhold mellem mennesker *er* det upersonlige eller objektive samfund *ikke* et samfund. Privatarbejdets modsigelse forvandles til en modsætning, men de to momenter i denne modsætning *er* selv umiddelbare modsigelser: det associative menneske *er* et umenneskeligt menneske, og det upersonlige samfund *er* et associat samfund.

Privatarbejdet sætter således et stort spørgsmålstegn ved såvel menneske som samfund; da de to momenter forudsætter hinanden, trues de begge i deres eksistens af adskillelsen.

4.3. Upraktisk bevidsthed og ubevidst praksis

En bestemt praksis har en bestemt bevidsthed som eksistensbetingelse. Hvis jeg kører bil uden at vide, hvad der *er* kobling og hvad der *er* bremse, kører jeg *ikke* bil (i hvert fald ikke ret længe), og tilsvarende forudsætter en bestemt social praksis (arbejdsdelingen) en bestemt social bevidsthed, nemlig en planlægning af produktionen således at den kan tilfredsstille behovene. Den nødvendige sociale bevidsthed *er* altså bevidstheden om den nødvendige sociale sammenhæng.

Denne bevidsthed *er* der imidlertid ikke; hvad der *er*, *er* privatarbejdernes *abstraktion* fra denne sammenhæng, altså den *socialt bevidstløshed*. Den første og vigtigste bestemmelse af den borgerlige be-

vidsthed *er* derfor, at den *ikke er der*.²

Privatarbejdet *er* en social praksis, thi skomagerens sko og dermed hans arbejde *er* bestemt for andre. Men den *bevidsthedsmæssige* abstraktion trækker grundlaget væk under den sociale praksis, dvs. den indbegriber en *praktisk* abstraktion: da den sociale praksis *er* ubevidst - uden bevidsthed om de sociale behov - bliver det tilfældigt, om den *er* social. Når skomageren ikke *kender* de andres behov, kan han ikke - i praksis - *arbejde* for andre; hans praksis bliver upraktisk; hvis skomageren producerer i henhold til en bestilling fra slagteren, hvis han altså i stedet for bevidstløst at arbejde for et anonymt og ukendt marked arbejder efter en social aftale eller plan, der på forhånd sikrer hans arbejde som socialt, - ja, så *er* han simpelthen ikke privatarbejder. Privatarbejdet indbegriber en - socialt set - bevidstløs produktion, der stempler arbejdsdelingen som spontan, planløs, tilfældig, hvorved det sociale arbejde berøves sin eksistensbetingelse.

Imidlertid *er* den sociale bevidsthed andet og mere end et hul i hovedet på privatarbejderne. Skomageren *er* ikke idiot: allerede i produktionen ved han naturligvis udmærket, at skoene og derfor hans arbejde *er* bestemt for andre (uden en sådan bevidsthed ville specialiseringen af produktionen blive aldeles ubegribelig); og ikke nok med det: da hans liv ikke afhænger af hvad han *selv* synes om skoene, men af hvad *andre* synes, tænker han - som nævnt i 3.1. - dårlig nok på *andet* end de andres behov og præferencer.

Men som det også blev nævnt, har han ikke noget at have denne sociale velvilje i: privatarbejderens sociale bevidsthed *er* *abstrakt*, eftersom de andres behov *er* *ubestemt*. Skomageren ved at han arbejder 'for andre', men herved *er* han intet, - 'de andre' og deres behov konkretiseres ikke. En sådan abstrakt bevidsthed *er* ingen ledetråd for produktionen, den forsyner ikke privatarbejderens sociale praksis med *øjne*; derfor *er* den sociale bevidsthed *upraktisk*.

Privatarbejderne mangler således ikke en social bevidsthed overhovedet; hvad de mangler *er* den *nødvendige* sociale bevidsthed. Den bevidsthedsmæssige abstraktion fra den nødvendige enhed af produktion og behov, altså den manglende planlægning, bestemmer privatarbejderens bevidsthed om de sociale behov og derfor om sit arbejdes sociale aspekt som *tilfældig*, - eller han har kun bevidsthed om den tilfældige relation mellem produktion og behov. En bestemt praksis

2. Marxistisk bevidsthedsteori pointerer såvel den bevidstløse producenteren i det borgerlige samfund som de borgerlige bevidsthedsformers fordejlige karakter (feichishismen), men teorien *er* mangelfuld fordi den ikke krytter en forbindelse mellem de to læser.

(som arbejdsdelingen) kræver en bestemt bevidsthed, men bevidstheden er ubestemt.

Alt i alt: Den bevidsthedsmæssige abstraktion bryder den nødvendige enhed af praksis og bevidsthed; den sociale praksis bliver ubevidst og derfor upraktisk, mens den sociale bevidsthed bliver upraktisk og derfor ubevidst (i betydningen abstrakt, uden konkret indhold).

I produktionen er den nødvendige sociale sammenhæng der ikke i praksis, og den er der heller ikke i bevidstheden p.gr.a. den manglende planlægning; den har kun existens som mangel, som krav, altså som abstrakt, urealiseret nødvendighed. For privatarbejderne er den nødvendige socialisering der kun som noget, der ikke er der, men som skal være der, dvs. den er der som *drøm*. Privatarbejderens sociale bevidsthed er nu bestemt som blot en *drøm*, som ønsket om at hans arbejde lader sig socialisere, således at han selv kan blive reproduceret; privatarbejderen er ikke praktisk, men utopisk socialist. Denne bevidsthed er abstrakt, thi havde privatarbejderen en konkret bevidsthed om behovene og dermed om sit arbejdes sociale aspekt, var dette arbejde jo på forhånd sikret som socialt, dvs. produktionsmåden havde været kommunistiske.

Privatarbejderens bevidsthed er et skønneri af det, der skal være, og som sådan er den upraktisk og abstrakt; den er ikke et effektivt middel til virkeliggørelsen af dette ideal (den nødvendige socialisering), hvorfor socialiseringen bliver tilfældig. Utopien er ikke blot det sted der ikke er (det gælder ethvert mål som endnu ikke er nået), men tillige det sted der ikke kan blive, det urealisable mål. Det ideelle er her *kun* et ideal, og derfor stempler den upraktiske, utopiske bevidsthed privatarbejderen som *idealist*.

Privatarbejderens hængiven sig til ønskedrømme er en *flugt* fra det virkelige problem, nemlig at hans arbejde praktisk er asocialt eller socialt tilfældigt. Men skønt utopien således er upraktisk, fordi den som den *indbildte* forandring er erstatning for den *virkelige* forandring, har den dog det positive, dvs. praktiske, moment at den kritiserer det bestående og dermed fyrer op under forandringen.³ Utopien udtrykker, at den bestående asocialitet er en *mangel*; den indebærer en

3. Freud skriver i sin bog om drømmetydning: »Drømmen sætter sig, som så tit andetsteds i livet, i handlingens sted. ... Sådanne magelighedsdrømme var meget hyppige hos mig i de unge år. Da jeg meget tidligt gjorde mig til vaner at arbejde til langt ud på natten, var det altid svært for mig at vågne tidligt. Jeg plejede da at drømme, at jeg var ude af sengen og stod ved servanten. Efter en stunds forløb kunne jeg ikke skule for mig selv, at jeg endnu ikke var stået op, men havde dog inens sovet en smule.« (Freud:

ganske vist abstrakt og derfor blind - *stræben* efter at ophæve arbejdet som praktisk asocialt; den er det stød indefra, som driver privatarbejderen ud af værkstedet og hen til markedets reale sociale sammenhæng.

Sammenfattende: Folk tænker det, de har en praktisk interesse i at tænke, dvs. de tænker på deres praktiske interesser. For privatarbejderen er dette privatinteressen, og da denne er abstraktionen fra den fælles interesse i en social sammenhæng er hans bevidsthed i første omgang bestemt som abstraktionen fra det sociale, altså som asocial. Men da samfundet er en existensbetingelse for privatarbejderen, er den sociale interesse et moment i privatinteressen; derfor er han *nødt til* at have samfundet i tankerne.

Den idealistiske bevidsthed er den første form, hvori denne modsigelse kommer til udtryk: utopien er social fordi den udtrykker nødvendigheden af et samfund, og den er asocial fordi den abstraherer fra denne nødvendighed og dermed udtrykker samfundet som en *kun abstrakt* nødvendighed.

4.4. Det asociale naturforhold og det naturlige samfund

Den nødvendige deling af det sociale arbejde udtrykker den nødvendige sociale sammenhæng mellem de konkrete arbejdsarter (skomagerarbejde, snekerarbejde osv.), dvs. den nødvendige enhed af socialt og naturligt arbejde. Denne existensbetingelse ligger i privatarbejdet bestemmelse som arbejdsdelt arbejde.

Men som vi har set er det ligesåvel indbegrebet i privatarbejdet, at der abstraheres fra denne nødvendige sammenhæng, således at arbejdsdelingen og dermed relationen mellem arbejdets naturligt/fysiologiske og sociale aspekt bliver tilfældig. Privatarbejdet indebærer derfor umiddelbart en splittelse i det borgerlige samfund mellem forholdet til naturen og forholdet til hinanden. Da skomagerens sko er bestemt for andre mennesker, *skal* der være en sammenhæng mellem hans forhold til læderet og til de andre mennesker, - men der er det ikke; privatarbejderen placerer sig i den ikke-existerende stol mellem Robinson Crusoe og kommunisten.

Denne splittelse stempler det naturlige arbejde som asocialt og det sociale arbejde som unaturligt:

note 3 fortsat

Drømmetydning, I, pp. 110f.) Denne drøm er upraktisk fordi den hindrer Freud i at stå op, men den er praktisk fordi den kritiserer det upraktiske ved at blive liggende i sengen; den uto, drømmen skaber, vækker ham jo til sidst.

Selv om man i timevis betragtede skomageren i funktion, ville man ikke finde det mindste spor af at andre påvirker hans dispositioner, eller af at han selv tager sociale hensyn i sit arbejde; abstraktionen fra samfundet indebærer at privatarbejdet naturaliseres, dvs. bestemmes som *kun* naturligt/fysiologisk arbejde, således at forskellen mellem privatarbejderen og Robinson Crusoe - sindbilledet på det rene, dvs. sociale, forhold mellem menneske og natur - udslettes.

Men når det sociale moment trækkes ud af det naturlige arbejde bliver det sociale arbejde dermed *unaturligt*; de to fordrejninger er uadskillelige eftersom socialt og naturligt arbejde er uadskilleligt. Det sociale arbejde er unaturligt eller *kun* socialt, thi når privatarbejderen arbejder for andre abstraherer han jo netop fra samfundets naturlige behov og dermed fra sit arbejdes naturlige karakter; privatarbejderne er ligegyldige overfor om de udfører skomagerarbejde eller sneckerarbejde (og om skoene er størrelse 35 eller 45), - dette er indbegrebet i den tilfældige arbejdsdeling. Eftersom privatarbejderen således abstraherer fra det sociale arbejdes naturlige eksistensbetingelser abstraherer han fra det sociale arbejde, thi det bliver nu tilfældigt om arbejdet *er* arbejde for andre; måske indebærer uvidenheden om de konkrete (naturlige) behov og dermed ligegyldigheden overfor den konkrete arbejdsart, at producenten bliver skomager, skønt der i forvejen er overproduktion af sko. Det unaturlige sociale arbejde er asocialt.

Den socialt nødvendige deling af det naturlige arbejde er det samme som den naturnødvendige deling af det sociale arbejde (af samfundets totalarbejde); derfor er abstraktionen fra det sociale og fra det naturlige arbejde blot to sider af samme sag, nemlig ligegyldigheden overfor - opløsningen af - den nødvendige enhed af samfund og natur.

Lad os undersøge det unaturlige sociale arbejde nærmere. Privatarbejdet er bestemt for andre, og det ved producenterne; men som tidligere nævnt er det det eneste de véd: de sociale behov bliver ikke i produktionen, vel at mærke - konkretiseret til slagter Petersens behov for 3 sorte par sko, størrelse 42. Privatarbejderen arbejder *ikke* for de andres *personlige* og *naturlige* behov, men for de abstrakte sociale behov; han arbejder for det *ukendte, upersonlige* og *unaturlige marked* og kan derfor ikke identificere 'de andre', som han arbejder for, som bestemte mennesker med bestemte naturlige behov. Kort sagt: Privatarbejderen arbejder med bestemte naturlige behov. Kort sagt: Privatarbejderen arbejder for det abstrakte samfund eller han udfører *abstrakt socialt arbejde*.

Dette begreb er en umiddelbar modsigelse, fordi det netop er det

sociale arbejdes menneskelige, bevidsthedsmæssige og naturlige eksistensbetingelser, der er bortabstraheret. Derfor er det abstrakte sociale arbejde *asocialt*; det er abstraktionen fra det socialt nødvendige arbejde.

Disse begrebsbestemmelser harmonerer ikke med 'Kapitalens', thi her er abstrakt og socialt nødvendigt arbejde ikke modsætninger; det skyldes at den marxiske vareanalyse ikke forstår det socialt nødvendige arbejde som den nødvendige enhed af socialt og naturligt arbejde, men tværtimod som et moment i det arbejde, der *abstraherer* fra behovene (brugsværdien) og dermed fra arbejdets naturlige aspekt; socialt nødvendigt arbejde er, anderledes udtrykt, en ren produktivitsbestemmelse, ikke enheden af produktion og behov.

4.5. Privatproduktionens mangler

Vi har nu analyseret de grundlæggende bestemmelser i den private produktionsmåde; vi har set at den umiddelbare produktion - dvs. den produktion der ikke er formidlet af udvekslingen - abstraherer fra det socialt nødvendige arbejde og dermed fra den nødvendige enhed af menneske og samfund, praksis og bevidsthed, socialt og naturligt arbejde; modsætningen eller det disharmoniske moment har triumferet over enheden eller det harmoniske moment.

Denne abstraktion er et blodigt snit gennem det borgerlige samfundslegeme, thi en adskillelse er en lemlestelse, når det der adskilles *hører* sammen, *er* en enhed; resultatet er de afstumpede momenter: det asociale menneske og det upersonlige samfund, den ubevindte praksis og den upraktiske bevidsthed, det unaturlige (abstrakte) sociale arbejde og det asociale naturlige arbejde. Som Hegel siger: »at gøre abstraktioner gældende i virkeligheden betyder at ødelægge virkelighed.«⁴

Privatarbejdets mangel ligger i at denne operation er uigenkaldelig; eksempelvis kan praksis og bevidsthed ikke senere (i distributionen) blot sammenføjes til en enhed, som om intet var hændt. Den bevidstløse produktion giver det borgerlige samfund det hvide snit; der kan lappes på en sådan lemlestelse - og det er udvekslingens funktion - men den kan ikke ophæves.

Dette vil nok fremslå klarere, når vi betragter det kvantitative aspekt: Privatarbejdet indbegriber at produktionen umiddelbart er so-

4. G.W.F. Hegel: Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie III, p.331.

cialt tilfældig; men når arbejdet først er blevet 'fordelt' på de forskellige arbejdsarter i forkerte proportioner (f.eks. fordi for mange producerer mad og for få tøj), så kan disse produkters arbejdsindhold ikke bagefter - når disproporionaliteten viser sig i udvekslingen - 'trævles op' og omfordeles i overensstemmelse med de sociale behov; og for skomageren er skaden sket, hvis det viser sig at ingen er interesseret i hans sko, - dette arbejde er da for stedse gået tabt for såvel skomager som samfund. Først producerer privatarbejderen med ryggen til de andre, dernæst vender han sig om (i udvekslingen) og håber, at hans produkter tilfredsstiller *andres* behov og at de andres produkter kan tilfredsstille *hans* behov. Privatarbejdet omvender eller fordrejer den *nødvendige rækkefølge*; som er, at man først opgør behovene og så producerer, at man altså producerer for behovene.

Enhver social produktion - også den kommunistiske - kræver en distribution af arbejdsprodukterne; manglen i den private produktion er ikke den banale at produktion ikke er distribution: manglen er at produktionen *udelukker* distribution, thi kun produkter, som andre har brug for (sociale produkter), kan fordeles; problemet er ikke, at alle problemer ikke umiddelbart er løst, men at den umiddelbare problemformulering udelukker en løsning. Privatarbejds mangler er derfor ikke at ligne med den mangel, den sultende føler før han sætter sig til bordet, men med det uløselige problem der opstår, hvis man først *efter* at have spist begynder at interessere sig for om man havde behov for den pågældende mad, - hvis man da finder ud af, at man egentlig ikke kunne lide maden eller at den ikke var nærrende (men måske tværtimod giftig), er det jo lidt sent.

Privatarbejdet er nu negeret i samtlige sine momenter: Skomageren arbejder *kun* for sig selv og abstraherer dermed fra de sociale existensbetingelser; de andre er der kun for ham som abstrakt eller upersonligt samfund, dvs. de andre og deres behov er der *ikke* for ham; samfundet er der kun som upraktisk bevidsthed, som tom utopi. Men når han ikke - eller kun tilfældigvis - har arbejdet for andre, har han ikke arbejdet *for sig selv*; når privatarbejdet ikke er socialt arbejde, er det heller ikke privat arbejde, thi hvis skomageren har produceret 100 par sko, som ingen har brug for, har arbejdet også for ham selv været spild af tid. Skomagerens ligegyldighed overfor de sociale existensbetingelser er en ligegyldighed overfor hans egne existensbetingelser.

Men har vi ikke nu fået kullet privatarbejdet så grundigt ned i jorden, at analysen er blevet genstandsløs? Eller rettere: Har vi ikke vist at privatarbejdet ikke kan eksistere, og at det derfor må være en privat

hallucination?

Vi har vist at privatarbejdet ikke kan eksistere, og derfor er kommunismen nødvendig. Men derfor er privatarbejdet ikke nogen indbildning, thi det har existens som sin egen døds-kamp; og den er lang og kompliceret. For at fortsætte i parallellen ovenfor: Privatarbejdet har i produktionen indtaget gift, men det former distributionen som en modgift, som imidlertid viser sig at være lige så livstruende, hvorfor en modgift til modgiften må udvikles; osv. osv.

Den fysiologisk nødvendige deling af det sociale arbejde eller den socialt nødvendige deling af det fysiologisk/naturlige arbejde er der ikke umiddelbart, dvs. i produktionen. Og dog er denne enhed af socialt og naturligt arbejde, af praksis og bevidsthed og af menneske og samfund ikke et ligegyldigt tomrum; abstraktionen fra privatarbejds sociale existensbetingelse er en existensmangel og som sådan landet med en dynamik og kraft, som ikke står tilbage for den der udspringer af en tom mave.

I 'Silver Blaze' henleder Sherlock Holmes politiets opmærksomhed på 'den ejendommelige episode med hunden i løbet af natten'; 'hunden gjorde ingenting i løbet af natten', siger inspektøren, hvortil Holmes svarer at dette netop var 'den ejendommelige episode'.⁵ Den positivistiske inspektør, der ikke var opmærksom på at hunden *burde* have gået, havde aldrig opklaret mysteriet. Fraværet, negativiteten, har en positiv betydning, - en kendsgerning som en positivistisk kausalanalyse aldrig kan indfange. For den borgerlige videnskabs-teori fremtræder modsætningen mellem det der er, og det der skal være, som en splittelse mellem 'er' og 'bør', hvor 'bør' ikke betyder almenmenneskelige og for så vidt objektive *interesser*, men individuelle *værdipræmisser*, tilfældige præferencer; derved bliver alternativet til det bestående ufarligt.

Det begreb, der mest træffende karakteriserer dette betydningssla-dede fravær, er psykoanalysens begreb om *fortrængning*.

Den tidlige Freud antog at konflikten mellem Eros og Ananke (livsnødvendigheden), mellem Kærlighed og Sult, var et menneskeligt grundvilkår; de to drifter udelukker hinanden samtidig med at de begge er existensbetingelser for mennesket. De udgør m.a.o. en *modsigelse*.

Da drifterne *udelukker* hinanden må én af dem forsvinde fra bevidstheden, nemlig Eros/Kærlighed/Sexualitet; men da drifterne ud-

5. A. Conan Doyle: The complete Sherlock Holmes short stories, pp. 326f.

cialt tilfældig; men når arbejdet først er blevet 'fordelt' på de forskellige arbejdsarter i forkerte proportioner (f.ex. fordi for mange producerer mad og for få tøj), så kan disse produktors arbejdsindhold ikke bagefter - når disproportionaliteten viser sig i udvekslingen - 'trævles op' og omfordles i overensstemmelse med de sociale behov; og for skomageren er skaden sket, hvis det viser sig at ingen er interesseret i hans sko, - dette arbejde er da for stedse gået tabt for såvel skomager som samfund. Først producerer privatarbejderen med ryggen til de andre, dernæst vender han sig om (i udvekslingen) og håber, at hans produkter tilfredsstiller *andres* behov og at de andres produkter kan tilfredsstille *hans* behov. Privatarbejdet omvender eller fordrejer den *nødvendige rækkefølge*, som er, at man først opgør behovene og så producerer, at man altså producerer for behovene.

Enhver social produktion - også den kommunistiske - kræver en distribution af arbejdsprodukterne; manglen i den private produktion er ikke den banale at produktion ikke er distribution: manglen er at produktionen *udelukker* distribution, thi kun produkter, som andre har brug for (sociale produkter), kan fordeles; problemet er ikke, at alle problemer ikke umiddelbart er løst, men at den umiddelbare problemformulering udelukker en løsning. Privatarbejdets mangel er derfor ikke at ligne med den mangel, den sultende føler før han sætter sig til bordet, men med det uløselige problem der opstår, hvis man først *elßer* at have spist begynder at interessere sig for om man havde behov for den pågældende mad, - hvis man da finder ud af, at man egentlig ikke kunne lide maden eller at den ikke var nærrende (men måske tværtimod giftig), er det jo lidt sent.

Privatarbejdet er nu negeret i samtlige sine momenter: Skomageren arbejder *kun* for sig selv og abstraherer dermed fra de sociale existensbetingelser; de andre er der kun for ham som abstrakt eller upersonligt samfund, dvs. de andre og deres behov er der *ikke* for ham; samfundet er der kun som upraktisk bevidsthed, som tom utopi. Men når han ikke - eller kun tilfældigvis - har arbejdet for andre, har han ikke arbejdet *for sig selv*; når privatarbejdet ikke er socialt arbejde, er det heller ikke privat arbejde, thi hvis skomageren har produceret 100 par sko, som ingen har brug for, har arbejdet også for ham selv været spild af tid. Skomagerens ligegyldighed overfor de sociale existensbetingelser er en ligegyldighed overfor hans egne existensbetingelser.

Men har vi ikke nu fået kulet privatarbejdet så grundigt ned i jorden, at analysen er blevet genstandsløs? Eller rettere: Har vi ikke vist at privatarbejdet ikke kan eksistere, og at det derfor må være en privat

hallucination?

Vi har vist at privatarbejdet ikke kan eksistere, og derfor er kommunismen nødvendig. Men derfor er privatarbejdet ikke nogen indbildning, thi det har existens som sin egen døds kamp; og den er lang og kompliceret. For at fortsætte i parallellen ovenfor: Privatarbejdet har i produktionen indtaget gift, men det former distributionen som en modgift, som imidlertid viser sig at være lige så livstruende, hvorfor en modgift til modgiften må udvikles; osv. osv.

Den fysiologisk nødvendige deling af det sociale arbejde eller den socialt nødvendige deling af det fysiologisk/naturlige arbejde er der ikke umiddelbart, dvs. i produktionen. Og dog er denne enhed af socialt og naturligt arbejde, af praksis og bevidsthed og af menneske og samfund ikke et ligegyldigt tomrum; abstraktionen fra privatarbejdets sociale existensbetingelse er en existensmangel og som sådan ladet med en dynamik og kraft, som ikke står tilbage for den der udspringer af en tom mave.

I 'Silver Blaze' henleder Sherlock Holmes politiets opmærksomhed på 'den ejendommelige episode med hunden i løbet af natten'; 'hunden gjorde ingenting i løbet af natten', siger inspektøren, hvortil Holmes svarer at dette netop var 'den ejendommelige episode'.⁵ Den positivistiske inspektør, der ikke var opmærksom på at hunden *burde* have gået, havde aldrig opklaret mysteriet. Fraværet, negativiteten, har en positiv betydning, - en kendsgerning som en positivistisk kausalanalyse aldrig kan indfange. For den borgerlige videnskabssteori fremtræder modsætningen mellem det der er, og det der skal være, som en spiltelse mellem 'er' og 'bør', hvor 'bør' ikke betyder almenmenneskelige og for så vidt objektive *interesser*, men individuelle *værdipræmisser*, tilfældige præferencer; derved bliver alternativet til det bestående ufarligt.

Det begreb, der mest træffende karakteriserer dette betydningssladede fravær, er psykoanalysens begreb om *forvrængning*.

Den tidlige Freud antog at konflikten mellem Eros og Ananke (livsnødvendigheden), mellem Kærlighed og Sult, var et menneskeligt grundvilkår; de to drifter udelukker hinanden samtidig med at de begge er existensbetingelser for mennesket. De udgør m.a.o. en *modsigelse*.

Da drifterne *udelukker* hinanden må én af dem forsvinde fra bevidstheden, nemlig Eros/Kærlighed/Sexualitet; men da drifterne ud-

5. A. Conan Doyle: The complete Sherlock Holmes short stories, pp. 326f.

gør en nødvendig *enhed* - idet Eros er en eksistensbetingelse - må den bortviste drift *ikke* forsvinde fra bevidstheden. Den skal samtidig være i bevidstheden og *ikke* være der.

Dette 'sted' kalder Freud *det ubevidste*; det ubevidste er en umiddelbar modsigelse⁶, thi på den ene side er det en psykisk bestemmelse og for så vidt et moment i bevidstheden, og på den anden side er det ubevidste netop udelukket fra denne. Den proces, der forvandler driften fra at være bevidst til at være ubevidst, kalder Freud *fortrængning*; det fortrængte har altså på et tidspunkt haft umiddelbar eksistens, nemlig i barndommen, - ligesom den samfundsmæssige sammenhæng i vor kollektive barndom.

Dette er det første trin i modsigelsens bevægelse. Det andet trin består i flg.: Eftersom den bortabstraherede drift er en eksistensbetingelse lever den videre som magtfuld eksistensmangel; det fortrængte trænger sig stadig på, idet det ubevidste har en permanent, styrende funktion i forhold til det bevidste, som derfor reduceres til blot fremtrædelsesform for det ubevidste. Samtidig skal det ubevidste *forblive* ubevidst, hvorfor det *ikke* må fremtræde; eller rettere: det må ikke fremtræde som den drift det *er*. Dermed er det bevidste bestemt som fordrejet fremtrædelsesform.

- Det borgerlige samfund er det *fortrængte samfund*: Privatarbejdet nødvendiggør at samfundet er der og at det *ikke* er der; derfor er det der umiddelbart kun som eksistensmangel, men som sådan styrer det fra sit usynlige tilholdssted privatarbejderne. For så vidt *fremtræder* samfundet, men det fremtræder ikke *som* samfund, dvs. som et forhold mellem mennesker. Grunden er enkel: privatarbejderne er anarkister og kan derfor ikke styre sig selv; derved nødvendiggøres et samfund der har frigjort sig fra menneskene, altså et upersonligt og dermed asocialt samfund. Samfundet må fremtræde fordrejet, som sin egen modsætning.

Hvor privatarbejderen er er samfundet ikke, og hvor samfundet er er privatarbejderen ikke. Og dog er samfundet *kun* der, hvor privatarbejderen er, eftersom samfundet jo er et forhold mellem mennesker.

6. Dette problem diskuterer Freud explicit, jvf. Freud: *Metapsykologi*, I, pp. 167ff.

Kapitel 5: Varen

5.1. Distribution og udveksling

Arbejdsdeling indebærer at den enkelte ikke selv fremstiller sine livsmidler, men skal have dem fra andre; derfor forudsætter *enhver* arbejdsdeling - hvad enten produktionsmåden er kommunistisk eller baseret på privatarbejde - en *fordeling af arbejdsprodukterne*, dvs. en *distribution*.

Den *kommunistiske* produktion er umiddelbart social; den er planlagt i overensstemmelse med behovene, hvilket indebærer at det på forhånd er sikret, at produkterne tilfredsstiller et socialt behov. Videre ligger det i produkternes bestemmelse som umiddelbart sociale, at de er *fællesejendom*; de indgår i en pulje, der fordeles til de enkelte samfundsmedlemmer i overensstemmelse med deres behov. Såvel produktion som distribution er således umiddelbart social.

Heroverfor står den *private* produktion. Privatarbejdet er arbejdsdelt arbejde, hvorfor produkterne skal distribueres. Men det er tillige asocialt arbejde, der resulterer i asociale eller private produkter, og som sådan skal produkterne fordeles på en *speciell* måde; dette er *udvekslingen*.

Udvekslingen, dvs. distributionen af privatprodukterne, har to funktioner: Den *umiddelbare* og åbenlyse opgave er den, den har fælles med enhver distribution, nemlig at fordele produkterne i overensstemmelse med behovene; udførelsen af denne opgave »vanskeliggøres« imidlertid af, at det er tilfældigt om produkterne tilfredsstiller et behov; den tilfældige deling af arbejdet indbegriber en tilfældig deling af arbejdsprodukterne. Men herudover har udvekslingen - til forskel fra den kommunistiske distribution - en *umiddelbar* funktion, nemlig at virkeliggøre den nødvendige deling af det sociale arbejde; da produktionen *skal* være social, men *er* asocial, må den socialiseres *efter* at produktionen er afsluttet, altså i forbindelse med fordelingen af arbejdsprodukterne; udvekslingens socialisering af arbejdsprodukterne skal med tilbagevirkende kraft socialisere arbejdet, men dette er - som nævnt i forrige kapitel - en omvendning af den nødvendige rækkefølge.

Dette er det *umiddelbare* problem: at udvekslingen af arbejdsprodukterne skal socialisere det arbejde, som *allerede* er givet ud og nu indeholdt i de pågældende produkter. Først i forbindelse med den nødvendige pris (såsnit 6.3.) betragter vi den socialisering af produkti-

onen, der udspringer af at udvekslingen indvirker på det *fremtidige* arbejde (i form af at markedsprisen indenfor de forskellige brancher påvirker fordelingen af arbejdet imellem dem, - f.ex. indebærer en ringe skopris en reduktion i mængden af skomagearbejde, fordi skomagere går fallit og skifter arbejde).

Vi tager altså problemerne i den rækkefølge de fremkommer i praksis, og det første praktiske problem for privatarbejderen er at få socialiseret det arbejde, han nu engang har udført.

Vor skomager står i udvekslingen overfor tre praktiske problemer:

- a) Er der behov for skoene? kan de afsættes?
- b) Har de andre-privatarbejdere produceret således at skomageren kan tilegne sig sine livsmidler (mad, bolig etc.)? kan han via udvekslingen få sine behov tilfredsstillet?

Hvis der er produceret proportionalt, kan disse spørgsmål besvares bekræftende; de problemer, der er knyttet hertil, er *udvekslingens almene problemer*; de behandles i 5.2.

c) Hertil kommer et problem, der er *specifikt for varen eller byttet*:

Har de personer, der har behov for skoene, også produceret skomagerens livsmidler? Selv om alle privatarbejdere (herunder skomageren) har produceret i de rigtige proportioner, således at 'nogen' har behov for skoene og 'nogen' har produceret skomagerens livsmidler, ville det være et fantastisk træf om gensidige behov mødtes; at *arbejdet* er rigtigt fordelt indebærer ikke nødvendigvis, at *arbejdsproduktterne* fordeles i overensstemmelse med behovene. Dette spørgsmål tages først op i 5.3.

Skomagerens existens afhænger af udvekslingen og udvekslingen er betinget af at de tre problemer løses. Da det er tilfældigt om dette er tilfældet, er udvekslingen - og dermed skomagerens liv - tilfældigt i 3. potens. Udvekslingen er et meget lille nåleøj.

Sammenfattende: Udvekslingen skal være *modgiften* mod produktionsanarkiet; og dog kan den kun være en fordeling af socialt tilfældige produkter, altså et *symptom* på den asocielle produktion. Udvekslingen ligner feberen ved i en enhed at være fremtrædelses- og bekæmpelsesform for sygdommen i produktionen.

5.2. Udvekslingens almene modsigelse

I udvekslingen trænger den fortrængte sociale afhængighed sig på. Produkterne er bestemt for andre, og derfor er skomageren nødt til - når produktionen er afsluttet - at opgive sin isolation, sin abstraktion

fra den sociale omverden: han *skal* - for at overleve - have sine sko afsat, og det indebærer en sammenhæng med andre mennesker, dvs. en social relation. Sålænge skomageren er i sit værksted er de andre der kun for ham som en abstrakt størrelse i hans bevidsthed, thi i produktionen er der ingen reelle personlige relationer mellem privatarbejderne; heroverfor er udvekslingen en *personlig* relation, idet 'de andre' - denne abstraktion - nu konkretiseres til bestemte mennesker med bestemte naturlige behov. Skomageren har *produceret* for et upersonligt samfund men han skal *udveksle* med skrædder Petersen, han har produceret for de abstrakte sociale behov men skrædder Petersen har brug for 3 par sorte sko, størrelse 42.

Udvekslingen er således den bratte opvågning efter de vage drømmerier i vækstedet; den virkelige kritik er virkelighedens kritik, og den møder privatarbejderen i skikkelse af udvekslingens konkrete kritik af de abstrakte ideer om uafhængighed og frihed.

Da udvekslingen er et forhold mellem mennesker er den en *social relation*; som sådan er den ophævelsen af produktionsprocessens asocielle karakter. Udvekslingen fordeler arbejdsprodukterne, hvilket indebærer at de socialiseres; dermed socialiseres og fordeles også det arbejde, som produkterne er resultat af. Når skrædderen gennem udvekslingen har tilegnet sig et par sko, er skomagearbejdet virkeliggjort som arbejde for andre, det er blevet *socialt arbejde*. I det borgerlige samfund socialiseres arbejdet *indirekte*, via *arbejdsprodukterne*.

Produktionen *abstraherer* fra behovene, men udvekslingen ophæver denne abstraktion, eftersom den *fornidsetter* behovene; hvis der ikke er behov for et produkt, bliver det jo ikke udvekslet/socialiseret. Overfor produktionens adskillelse af arbejde og behov står udvekslingen som den *socialle enhed* af produkt og behov og dermed som den sociale enhed af arbejde og behov. Mens produktionen indebærer en tilfældig deling af arbejdet er der intet tilfældigt i udvekslingens fordeling af produkterne, thi kun produkter som der er behov for - og som derfor er resultat af socialt nødvendigt arbejde - fordeles; udvekslingen er således bestemt som den nødvendige deling af arbejdsprodukterne (arbejdet) eller som delingen af de socialt nødvendige produkter (arbejde). Den fortrængte sociale existensbetingelse sætter sig dermed igennem.

Privatarbejdets modsigelse fremtræder nu som en ydre modsætning mellem produktionen som det asocielle (tilfældige) og udvekslingen som det sociale (nødvendige) moment.

Imidlertid må vi nu tage højde for at udvekslingen ikke blot er be-

stent i *mod sætning* til produktionsmarkedet, men tillige som *udtryk* for dette. Mens vi ovenfor har set *hvad* udvekslingen er, skal vi nu undersøge *om* den er det.

Og det er højst tvivlsomt. Da privatarbejdet resulterer i private eller asociale produkter er det *tilfældigt*, om der er behov for dem; derfor er det tilfældigt, om produkterne udveksles og arbejdet socialiseres. Det er meget tænkeligt at skomageren på markedspladsen må konstatere, at der ikke er behov for hans sko; måske er der brug for størrelse 45 hvor han kun kan tilbyde størrelse 40, måske har hans konkurrenter allerede tilfredsstillet behovene, - i begge tilfælde må han vende hjem til værkstedet med uforrettet sag, dvs. uden at have udvekslet. Videre er det tilfældigt om skomageren på markedet kan tilegne sig sine livsmidler: måske er der produceret for få fødevarer, og måske kommer skomageren for sent i køløbet om at erhverve dem. Den tilfældige deling af arbejdet fremtræder i udvekslingen som en tilfældig deling af arbejdsprodukterne.

- Udvekslingen er således dobbelt bestemt: Den er *kun* en fordeling af socialt (socialt nødvendigt) arbejde, thi kun produkter, som der er behov for, udveksles; i udvekslingen bliver arbejdsproduktet for andre, hvorved produktet og arbejdet dementeres som asociale. Men produktionen er privat, og derfor er det *kun* asociale produkter der overhovedet indgår i udvekslingen; denne indbegriber en fordeling af socialt tilfældigt arbejde, og derfor bliver det tilfældigt *om* produktet udveksles, *om* arbejdet virkeliggøres som socialt nødvendigt.

Det arbejde, udvekslingen fordeler, er *kun* socialt og *kun* asociale. Udvekslingen socialiserer arbejde, der ikke lader sig socialisere; den er - hvis vi tager det kvantitative aspekt - den nødvendige deling af det tilfældige arbejde.

Ved analysen af produktionen faldt privatarbejds sociale og asociale bestemmelser fra hinanden i uforsonlige modsætninger. Nu, i udvekslingen, indgår disse modsætninger i en enhed: Da produktionen adskiller det uadskillelige må udvekslingen blive sammenhængen mellem det usammenhængende, enheden af det uforenelige, - kort sagt en modsigelse.

Det karakteristiske ved nødvendige bestemmelser eller existensbetingelser er at de ikke kan ignoreres; såvel den sultendes behov for mad som arbejdsdelingens 'behov' for social sammenhæng må derfor sætte sig igennem før eller siden. Men der er to muligheder: existensbetingelserne kan sætte sig igennem ved at de opfyldes således at existensen sikres, eller ved at de *ikke* opfyldes hvorefter - hhv. - den sult-

tende dør og arbejdsdelingen bryder sammen.

Under den private produktionsmåde *forsøger* menneskene at ignorere den nødvendige sociale sammenhæng, den nødvendige enhed af produkt og behov; derfor sætter den sig ikke igennem 'før', men 'siden'. Og da det, der skal forenes, på forhånd - af produktionsabstraktionen - er bestemt som uforeneligt, kan det kun forenes på voldelig vis; produkt og behov forenes ved at der klippes en tå af produkterne og hugges en hæl af behovene, dvs. gennem en udelukkelse af de produkter som der ikke er behov for, og de behov som der ikke er produkter til; skomageren kan snuble over to hurtler, thi de andre skal dels have brug for hans sko, dels have fremstillet hans livsmidler.

Vejen til harmoni er således ikke særlig harmonisk; socialiseringen af produkter (arbejde) og behov går hen over ligene af de socialt overflødigste - dvs. asociale - producenter og forbrugere; (det vil senere blive vist, at denne udrensning sker konkret i form af at privatarbejdere går fallit (jvf. afsnit 6.3.), men her gælder det den almene formulering af forholdet). Krisen har en rensende effekt, thi når røgen er drevet bort fra markedspladsen efter massakren, finder vi kun socialt nødvendige produkter og behov.

Det er vigtigt at fastholde dette resultat: Privatarbejdet er en enhed af enhed og modsætning, men mens det i produktionen er modsætningen, spiltelsen eller abstraktionen der dominerer, er det i distributionen/udvekslingen omvendt *enheden* der sætter sig igennem.

- I produktionen udgør det socialt tilfældige og det socialt nødvendige arbejde en klar modsætning; da vi med rette begriber det tilfældige og det nødvendige som bestemmelser der udelukker hinanden, voldte analysen af dette aspekt af privatarbejdet ingen større vanskeligheder. Men udvekslingen trodses vor logik ved at være enheden af det socialt tilfældige og socialt nødvendige arbejde; det vanskeliggør forståelsen.

Imidlertid har dette forhold mellem nødvendighed og tilfældighed en nøje parallel i evolutionsteorien. Den nødvendige enhed, der her sætter sig igennem, er artens overensstemmelse med omgivelserne. At denne funktionalitet faktisk er opnået er oplagt, men spørgsmålet er hvordan. Lamarck stod for den harmoniske version, thi han mente at graftedens lange hals berøede på, at den i mange generationer havde strakt sig for at nå bladene i de høje træer. Det er imidlertid forkert: biologiske ændringer udspringer ikke af omgivelsernes krav, men af de principielt tilfældige mutationer; derfor kan den funktionelle art - den nødvendige enhed mellem organismen og naturen - kun sætte sig

igenennem på den hårde måde, nemlig gennem udryddelsen af alle de ufunktionelle mutationer. Giraffens lange hals er ikke tilfældig eller nødvendig, men *såvel* tilfældig som nødvendig: tilfældig fordi den er en mutation, nødvendig fordi det *ikke* er tilfældigt at netop de langhalsede mutationer overlevede.

5.3. Byttet

Ligesom privatarbejderen er fri til at bestemme hvad og hvor meget han vil producere, råder han aldeles suverænt over arbejdsproduktet; dette er hans *private ejendom*. Derfor kan ingen tvinge skomagere til at afhænde sine sko: hvis han ikke finder udvekslingsvilkårene tilstrækkeligt favorable, kan han blot sige nej. Ligesom produktionen er udvekslingen altså fri for enhver personlig tvang; den er en frivillig og derfor bevindt relation mellem personer, - en *social kontrakt*. Som sådan adskiller udvekslingen sig dels fra den kommunistiske distribution, der jo er baseret på fællesejendom hvorfor den enkelte producent ikke kan have vetoret, dels fra røveriet hvor afsælsen af produktet er tvangsmæssigt.

Med hvem inddgår privatarbejderen denne kontrakt? hvem udveksler han med? Ikke med et statsligt indkøbskontor der opkøber de produkter som samfundet har brug for, men med en række privatarbejdere der jo også som forbrugere er private, adskilte; da privatproduktet således konfronteres med et privatbehov, står der *én* på hver side, hvorfor udvekslingen bliver et forhold mellem *to parter*.

Hvad er kontraktens indhold? For skomageren betyder udvekslingen, at han afgiver rådighedsretten over skoene, altså giver afkald på sin private ejendomsret; da skoene for skomageren er et middel til at tilegne sig livsmidler, ligger det i sagens natur at han kun afhænder dem, hvis han til gengæld får disse livsmidler, dvs. erhverver ejendomsretten til dem. Men igen: denne indskrænkning af ejendomsretten, denne afgivelse af suverænitæt, sker frivilligt og med åbne øjne.

Udvekslingen er nu bestemt som en frivillig aftale mellem to personer om at give afkald på ejendomsretten til produktet til fordel for den anden; dette noget-for-noget forhold mellem to personer er *bytting*.¹

1. Mange af de besværligheder, som Marx løber ind i i forsøget på at udlede varen (den enkle varedform), beror på at han ikke adskiller udvekslingens almene fra byttens (og varens) specifikke problemer. Det første problem er den virkelige vanskelighed, hvormod udledning af bytteformens karakteristikon - tosomheden - giver sig selv.

Skomagerens sko konfronteres således ikke med de *social*e behov, men med privatbehov; samfundets samlede behov for sko fremtræder ikke samlet, men spredt. Det indebærer at man udmærket kan forestille sig at skoene ikke byttes, *selv om* de tilfredsstiller et socialt behov (idet *én eller anden* har brug for dem) og *selv om* skomagerens livsmidler er produceret af de andre; skoene byttes nemlig kun, hvis den der har brug for dem, er identisk med den der har produceret skomagerens livsmidler, altså hvis *gensidige behov* mødes. I forhold til den almene udveksling indeholder byttet derfor et ekstra moment af tilfældighed.

Byttet er den sociale enhed af produkt og behov, men da begge momenter er private vender de ryggen til hinanden, således at byttet er at ligne med et 'møde' mellem to personer, der går baglæns hen mod hinanden. Den nødvendige sammenhæng er et tilfældigt sammenstød, et sammenstød.

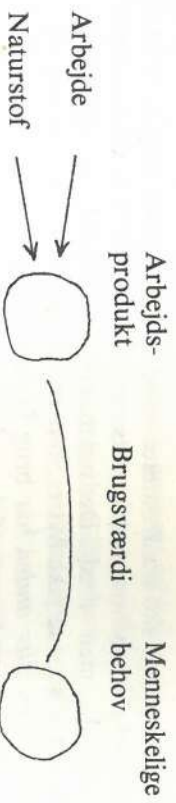
Samtidig med at den private produktion pålægger distributionen en ekstra opgave, nemlig at socialisere arbejdet eller virkeliggøre den nødvendige deling af arbejdet, hæmmer den distributionen i udførelsen af sin umiddelbare funktion: at fordele arbejdsprodukterne. Selv om *arbejdet* - tilfældigvis - skulle være blevet fordelt i de rigtige proportioner, således at den sociale produktion svarer til de sociale behov, er det på ingen måde sikkert at *arbejdsprodukterne* fordeles i overensstemmelse med behovene, dvs. fordeles.

5.4. Varen

Vi skal nu nærmere undersøge, hvilke interesser der er knyttet til privatprodukterne i deres existens i byttet.

Lad os endnu engang trække vor hårdtprøvede skomager ud af skabet og betragte hans sko. Den umiddelbare interesse i skoene beror på, at de kan bruges til at gå i og således tilfredsstille et naturligt behov; at man har behov for, brug for eller nytte af et produkt, indebærer at det har *brugsværdi* for én.

Brugsværdien er således den umiddelbare praktiske relation mellem et produkt og et behov. Derfor afhænger den af begge faktorer, f.eks. kan skoene have ringe brugsværdi for mig fordi de er dårlige, eller fordi jeg allerede har tilfredsstillet mit behov (eller ikke bryder mig om skoens farve); videre afhænger skoens kvalitet dels af arbejdets, dels af materialets (i sidste instans naturstoffets) kvalitet, - hvis skomageren er dygtig og bruger godt materiale, forøges skoens brugsværdi. Flg. figur kan sammenfatte disse bestemmelser:

Da vi i denne undersøgelse forudsætter en 100% gennemført arbejdsdeling, forudsætter vi at produktet er blot for brugsværdi for producenten, altså for dets ejer; de sko, skomageren selv har brug for, udgør intet socialt problem og derfor heller ikke et problem for os.

For skomageren er skoene ikke et mål i sig selv: de er et middel til i byttet at skaffe fremmede produkter, som *har* brugsværdi for ham; som sådan er produktet *byttemiddel*. Antag at skomageren bytter skoene med skrædderens frakker i forholdet 4 par sko for 1 frakke; dermed har de 4 par sko for skomageren en værdi eller nytte i byttet på 1 frakke, dvs. deres *byttewærdi* er 1 frakke. Et fænomen med byttewærdi er en *vare*.

Også når produktet fungerer som byttemiddel er målet behovstilfredsstillelse. Skoene skal tjene til at tilfredsstille skomagerens behov, - det er derfor han har produceret dem; men dette skal de gøre via en social formidling.

Mens brugsværdien er den umiddelbare og naturlige relation mellem produkt og behov, indbegriber byttewærdien en indirekte (middelbar) relation mellem skomagerens sko og hans behov, nemlig en relation der er formidlet af det fremmede produkt. Mens brugsværdien udtrykker en *naturlig* interesse i produktet, indebærer byttewærdien en *social* interesse. Dette er den gængse begrebsbestemmelse: brugsværdien som produktets naturlige og byttewærdien som dets sociale funktion.

Imidlertid: Som sagt skal skomageren ikke bruge skoene til at gå i, men til at bytte bort: *for ham* er de udelukkende byttewærdi. Skoene er bestemt til at tilfredsstille de andres (naturlige) behov; *for dem* (f.eks. skrædderen) er de brugsværdi. Som byttewærdi skal skoene tjene skomagerens privatinteresser (nemlig at skaffe ham livsmidler), som brugsværdi de andres interesser; derfor er byttewærdien *privat*, mens brugsværdien er *social*.

Produktet er kun byttewærdi (for besidderen) hvis det er brugsværdi (for andre), thi hvis de andre ikke har behov for produktet kan besid-

deren jo ikke bytte det bort, altså anvende produktet som byttemiddel. Byttewærdien forudsætter derfor brugsværdien; (her og i det flg. er det underforstået at der er tale om brugsværdi *for andre*, for som sagt antager vi at produktet er ikke-brugsværdi for besidderen). Varen er bestemt som byttewærdi, og da byttewærdien forudsætter brugsværdien er varen dermed bestemt som en *enhed af byttewærdi og brugsværdi*.

Imidlertid er produktet jo privat eller asocialt, og som sådan er det *ikke* bestemt for andre; det tilfredsstiller ikke - eller kun tilfældigvis - de andres behov og er derfor *ikke* brugsværdi; denne bestemmelse udspringer uundgåeligt af produktionsprocessens abstraktion fra behøve, af spiltelsen mellem produkt og behov.

Vi ser således at byttewærdien forudsætter og udelukker brugsværdien; da det er indbegrebet i byttewærdien både at den er brugsværdi for andre og *ikke* er brugsværdi for andre, er varen bestemt som en enhed af modsætninger (brugsværdi og byttewærdi), altså som en modsigelse.

Som bekendt er dette også Marx's vareformel; men mens abstraktionen fra brugsværdierne hos Marx er begrundet i at en sådan abstraktion fra det forskelligartede - reduktion til det ensartede - er nødvendig for at byttet kan finde sted, opfatter jeg tværtimod denne spiltelse mellem brugsværdi og byttewærdi som den væsentligste vanskelighed for byttets gennemførelse. Marx ser abstraktionen fra brugsværdien som *løsningen* på et problem der udspringer af byttet (en distributionsform), jeg ser den som *udtryk* for et problem i den private produktionsform.

Modsigelsen i varen og byttet er udtryk for privatarbejdets modsigelse. Privatarbejderen har produceret for de andres behov, samtidig med at han abstraherer fra disse; som vi tidligere har set, indebærer dette at han producerer for de abstrakte sociale behov; hans arbejde er abstrakt socialt arbejde og det resulterer i en *abstrakt social brugsværdi*. Men i byttet konfronteres dette privatprodukt med personlige og naturlige behov, altså med den *konkrete brugsværdi*.

Vi har nu betragtet de forskellige typer af interesser, nemlig brugsværdi og byttewærdi, som er knyttet til det privatprodukt der står overfor at skulle byttes. I næste afsnit skal vi undersøge den aktive relation mellem disse interesser i selve bytteprocessen; dette er *konkurren*.

5.5. Konkurrencen

Privatarbejderne er afhængige af hinanden, fordi de arbejder for *hinanden*. Dette giver dem en *fællesinteresse* i at byttet finder sted; skoene er forudsat som ikke-brugsværdi for skomageren, hvilket indebærer at ligeegyldigt vor ugunstigt bytteforholdet er (f. ex. 1 frakke for 100 par sko), vil han have en interesse i byttet, såfremt han har blot det ringeste behov for modpartens varer.

Videre arbejder privatarbejderne for sig selv, dvs. deres mål er *alene* deres egen interesse, *privatinteressen*. I produktionen ytrer dette sig kun passivt, nemlig i *ligeegyldigheden* overfor de andre, i abstraktion fra fællesinteressen i social sammenhæng; men i byttet støder to privatinteresser sammen i en *interessemodsætning*, thi mens skomageren er interesseret i mange frakker for få sko ønsker skrædderen præcis det modsatte; begge privatinteresser kan ikke tilgodeses, eftersom de udelukker hinanden.

Det ses at afhængigheden og uafhængigheden mellem privatarbejderne fremtræder som hhv. fællesinteressen i byttet og de modsatte interesser i bytteværdiens størrelse.

Skomageren er *afhængig* af skrædderen, thi han kan kun virkeliggøre sin privatinteresse *ved hjælp af* skrædderen, dvs. skrædderens behov og interesser er et nødvendigt middel for skomageren, men denne *hjælp* får skomageren kun hvis byttet også gavner skrædderen; privatinteressen forudsætter de andre og deres interesser og er derfor social. Men omvendt gælder det også at den sociale interesse er privat, thi skrædderens interesser og behov er blot de nødvendige *midler* for skomageren, dvs. 'hensynet' til de andre er *underordnet* hensynet til én selv, til privatinteressen; den nødvendige sociale sammenhæng kan kun skabes af privatarbejderne selv, men de medvirker kun til at stable et slags samfund på benene i præcis den udstrækning, dette er et moment i privatinteressen.

Den byttendes privatinteresse virkeliggøres *ved hjælp af* og *på trods af* den andens privatinteresse; de to interesser forudsætter og udelukker hinanden. Denne modsigelsesfulde relation mellem privatinteresserne virkeliggøres - bevæger sig - i den faktiske bytteproces, hvor fællesinteressen kommer til udtryk i det *samarbejde*, den sociale kontrakt, som er forudsætningen for at byttet kommer i stand, mens modsætningsforholdet mellem interesserne fremtræder som 'modar-

bejde', *kamp*. Dette er *konkurrencen*.²

Kampen om bytteværdiens størrelse bestemmes - som ved enhver kamp - af parternes styrkeforhold, som igen afhænger af de to privatinteresser's nærmere karakter; hvis frakker har stor brugsværdi for skomageren fordi han står og fryser, mens skrædderens behov for sko er meget marginalt fordi han allerede har adskillige par sko, er skomageren langt mere interesseret i byttet end skrædderen; skomageren er svag, skrædderen stærk, og bytteværdien bliver derefter. Vi har tidligere set, at det er tilfældigt om byttet finder sted og derfor om produktet har bytteværdi; bytteværdien er kvalitativt tilfældig. Vi ser nu at bytteværdien (bytteforholdet) er kvantitativt tilfældigt, thi den er et sammenstød mellem to tilfældige privatinteresser. For begge parter er *målet* erhvervelse af brugsværdi, mens bytteværdien alene er et *middel* i relation hertil; derfor er *bytteværdien aldeles subsumeret under brugsværdierne*, - om bytteværdien for 4 par sko bliver 1 eller 4 frakker afhænger udelukkende af forholdet mellem skoens brugsværdi for skrædderen og frakkerens brugsværdi for skomageren.

Det må pointeres at konkurrencen *også* indbegriber fællesinteresser og samarbejde, - uden dette moment ville der i stedet være tale om krig eller røveri. Men byttet og bytteforholdet - det kvalitative og kvantitative udtryk for den sociale sammenhæng - er som sag ganske underordnet privatinteresserne; fællesnævneren blandt disse interesser - fællesinteressen - har ingen selvstændighed.

Sammenfattende: Konkurrencen er den skikkelse i hvilken privatarbejdedts modsigelse fremtræder for privatarbejderne; den nødvendige sociale enhed fremtræder som fællesinteresse og samarbejde, og abstraktionen fra denne enhed - ligeegyldigheden overfor de andre - fremtræder som interessemodsætning og kamp.

5.6. Privatarbejde og stat

Privatarbejdet forudsætter udvekslingen som middel til at skabe en-

2. Ordet 'konkurrence' har en bemærkelsesværdig etymologi. Det kommer af latin 'concurrere' der blot betyder 'løbe sammen'; men på et eller andet tidspunkt er der åbenbart nogle, der er begyndt at løbe hurtigere end andre, således at ordet kommer til at betyde 'kæmpesrid'. Den oprindelige betydning, der kun indeholder momentet af samarbejde og enhed, findes i det engelske 'concurrere', der betyder 'sammentald, overensstemmelse' (mens konkurrence hedder 'competition'). Meyers Fremmedordbog, p.187, angiver iøvrigt to betydninger af 'concurrere', dels 'Medstrid, Væddeløb, Kæmpesrid', dels 'Sammentræffen af Omstændigheder, sammentræffende Efterspørgsel efter, el. Levering af de samme Slags Varer'.

hed mellem de anarkistiske producenter, men udvekslingen har selv visse forudsætninger af politisk/juridisk karakter.

Privatarbejderen har eneret, monopol eller privat ejendomsret til de produkter, han har fremstillet; uden privat ejendomsret intet privatarbejde. Men eftersom privatarbejderen kun arbejder for sig selv og derfor kun tager hensyn til sine egne interesser, tager han ikke hensyn til andre; han respekterer m.a.o. ikke *de andres* private ejendomsret. Produktionens sociale karakter indebærer dels intern isolationisme, dels extern imperialism, - en ikke ukendt kombination.

Privatarbejdet udelukker således sin egen forudsætning: det forudsætter at varerne distribueres på en bestemt måde, nemlig gennem udvekslingen, men der er intet i privatarbejdet der udelukker røveri som distributionsform. Derfor må respekten for den private ejendomsret eller for udvekslingen - det er jo blot to sider af samme sag - sikres af en instans *udenfor* privatarbejdet og udvekslingen. Denne politifunktion er den første bestemmelse af staten.³ Det etymologiske slægtskab mellem politi og politik er ikke tilfældigt.

Da staten er det som økonomien ikke *er*, men *skal være*, er staten eller den politiske instans explicit bestemt gennem modsætningsforholdet til økonomien. Privatarbejde og stat udelukker hinanden eftersom privatarbejdet indebærer abstraktion fra den sociale sammenhæng, mens staten er samfundsmedlemmernes organiserede enhed. Derfor kan privatarbejderne kun existere i staten i den udstrækning de ophører med at være privatarbejdere: de må spalte sig i homo oeconomicus og homo politicus, i borger (bourgeois) og statsborger (citoyen).

Økonomi og politik udgør således en modsigelse, en enhed af enhed og modsætning, thi privatarbejdet forudsætter staten samtidig med at det udelukker den. Den borgerlige stat kan derfor hverken *reduceres til* eller *adskilles fra* økonomien; politikens selvstændighed i forhold til økonomien er betinget af økonomiens specifikke struktur, hvorfor politiken *ikke* er selvstændig i forhold til økonomien.

Mens privatarbejdet (økonomien) indbegriber den personlige frihed og det upersonlige samfund, er staten det personlige samfunds begrænsning af den personlige frihed. I den udstrækning staten er der, er privatarbejdet der derfor ikke; privatarbejdets almenførelse i for-

bindelse med kapitalismens gennembrud var derfor nøje knyttet til økonomiens frigørelse fra de statsindgreb, der var så almindelige under feudalismen (jvf. den klassiske liberalismes statsfjendtlighed). Men i den udstrækning staten *ikke* er der, er privatarbejdet der *heller* ikke, thi det forudsætter jo staten

Denne modsigelse fremtræder for den enkelte som en modsætning mellem den økonomiske privatinteresse og den politiske fællesinteresse; den indebærer videre at den borgerlige bevidsthed må spalte sig i liberalisme og konservatisme, altså svinge mellem at angribe og forsvare staten.

- Disse bestemmelser af den borgerlige stat falder i tråd med marxistisk teori⁴; dette skyldes at denne ikke udleder det abstrakte statsbegreb af varens modsigelser, men af privatarbejdet og privatejendommen.

5.7. Varens mangler

Udvekslingen har to funktioner: at fordele arbejdsprodukterne og at fordele arbejdet (gennemtrunne proportional produktion).

Byttet deler privatprodukterne og dermed arbejdet; det synes således at indbegribe en socialisering af arbejdet, - dette virkeliggøres jo som arbejde for andre. Imidlertid omfatter samfundet *alle*, hvorfor socialisering (samfundsgørelse) iflg. sagens natur er *almengørelse*. Men byttet deler kun arbejdet mellem *to*; det indbegriber *ikke* en almen deling af arbejdsprodukterne og har derfor end ikke den formelle *mulighed* for at virkeliggøre den nødvendige deling af arbejdet; dette kommer - som vi har set - til udtryk i, at selv om der er produceret proportionalt er det stadig tilfældigt om produkterne udveksles, om arbejdet socialiseres (problemet med de gensidige behov).

Byttet er således på forhånd udelukket fra at virkeliggøre den nødvendige deling af det sociale arbejde; denne afgrund eller modsætning mellem byttets begrænsede form og udvekslingens almene opgave, mellem tosomshedsstrukturen og den sociale funktion, gør byttet oplagt inadækvat som udvekslings- eller socialiseringsform; i stedet for at begrænse anarkiet, forøger varen det.

Varens mangel ligger altså i at den er et forhold mellem *to*, og dette

3. Rettere: den første *positive* bestemmelse; thi privatarbejdernes uafhængighed af staten (eller statens ikke-existens for privatarbejderne) er den første og vigtigste bestemmelse af den borgerlige stat, jvf. afsnit 3.1.1.

4. Jvf. f.ek. D. Lämple: Staat und allgemeine Produktionsbedingung, især pp.36-60. - Lämple skriver ganske vidst (p.53), at han udleder staten af arbejdets dobbeltkarakter (og dermed af varens modsigelse, således som den er bestemt af Marx), men rent faktisk er det privatarbejdet, der tjener som basis for hans teori.

beror igen på at et privatprodukt møder et privatbehov. Byttet er socialisering fordi produktet bliver de andres, men da 'de andre' er en privatforbruger slår denne socialisering *umiddelbart* over i en privatisering.

Udvekslingen skal virkelig gøre den sociale sammenhæng, men da denne kun er dér hvor privatarbejderne ikke er, er det nødvendigt at udvekslingen selvstændiggør sig som en fremmed magt, - kun som sådan kan den tøjle privatarbejderne. Men i byttet (varen) er den sociale sammenhæng kun en gnist i et hav af privatinteresser, dvs. tilfældigheder.

Den fremmede magt, den sociale objektivitet, er en eksistensbetingelse for privatarbejderne; de må undertrykke sig selv for at virkeliggøre sig selv. Dette muliggøres af *pengene*.

Kapitel 6: Pengene

6.1. Almene bestemmelser

6.1.1. Penge som nødvendig sammenhæng

I sin første bestemmelse er pengene det, som varen ikke *er*, men *skal* være: Pengene er ikke tilfældigt, men nødvendigt bytemiddel.

Mens varen kun er et forhold mellem *to* produkter, er pengene den *almene* relation mellem varerne; en sådan relation forudsætter at varerne har en ensartet form - nemlig *prisen* - således at de kan sammenlignes. Den anden mangel ved varen er at den kun indbegriber den sociale sammenhæng som en gnist; heroverfor er pengene den *selvstændiggjorte* sociale sammenhæng.

Hvorledes fremtræder denne nødvendige sammenhæng nu for privatarbejderne? Det er tilfældigt om varen kan indgå i sammenhæng med andre varer - altså om den kan byttes, har bytteværdi - eftersom det er tilfældigt om den tilfredsstiller et behov, om den har brugsværdi for andre. I modsætning hertil er der intet tilfældigt ved pengene, thi da de er den *nødvendige* sammenhæng, er det *sikkert* at de kan byttes, - de er *nødvendig bytteværdi*; dette forudsætter imidlertid at *alle altid* har brug for dem, dvs. at de er *almen eller social brugsværdi*.

Hvad har alle mennesker altid brug for? Det umiddelbare svar er, at mens behovet for kaviar er individuelt, har alle brug for livsmidlerne, - disse udgør de forskellige brugsværdiers fællesmenneskelige kerne. Problemet er imidlertid, at skønt livsmidlerne pr. definition er *almen* brugsværdi, er de dog stedse samtidig en *særlig* brugsværdi (f. ex. brød). Som sådan indbegriber de et moment af tilfældighed, der udelukker at de kan fungere som penge, som nødvendig bytteværdi. Antag at jeg med brød som bytemiddel henvender mig til slagteren; rent bortset fra at det er muligt at erstatte brød med andre fødevarer, er det meget tænkeligt at slagteren allerede har tilfredsstillet sit behov for brød; selv i tilfælde af at alle har brug for brød, har alle ikke *altid* brug for brød, thi behovet for ethvert særligt livsmiddel er *kvantitativ begrænset* (ud over en vis grænse er der ikke længere tale om behov for *livsmidler*, men luksusbehov).

Som *almen* brugsværdi må pengene således være *abstraktionen* fra enhver *særlig* brugsværdi; de kan kun være *nødvendig* bytteværdi

ved at selvstændiggøre sig i forhold til de *tilfældige* brugsværdier, som livsmidlet over alle livsmidler. Penge er dermed *abstrakt social brugsværdi*, altså inkarnationen af det abstrakte sociale arbejde.

Lad os betragte situationen ud fra vor skomagers synsvinkel. Hans mål er stadig at tilegne sig sine konkrete livsmidler, men den første beingelse for at han kan gøre dette er at hans sko har bytteværdi, hvilket igen forudsætter at de har brugsværdi for andre; men mens han i det simple bytte stod overfor et konkret privatbehov står han nu - i *salget* - overfor penge, dvs. *netop det abstrakte sociale behov han har produceret for*. Der er således ikke længere nogen *modsening* mellem produkt og behov; det er umiddelbart klart at pengene som inkarnationen af de sociale behov løser problemet med de gensidige behov (der jo beroede på at behovene fremtrådte som privatbehov), men herudover indebærer pengene at produkterne *altid* sælges (dette umiddelbart overraskende resultat vil blive vist i 6.2.).

Skomageren har nu solgt skoene og til gengæld fået penge; som nævnt er hans *mål* de særlige brugsværdier, hvorfor penge - som abstraktionen fra disse - kun er *middel* for ham. Men i deres egenskab af nødvendig bytteværdi er de et særdeles effektivt middel, thi ved hjælp af dem kan han - i *købet* - tilegne sig en hvilken som helst særlig brugsværdi. Ligesom salget forløber også købet gnidningsfrit.

Sammenfattende: Pengene skaber sammenhæng i udvekslingen, fordi de indebærer den radikale adskillelse af brugsværdi og bytteværdi. For den enkelte privatarbejder kommer denne adskillelse til udtryk i, at hans to interesser - at hans vare har bytteværdi og at den kan skaffe ham brugsværdi - adskilles og virkeliggøres hver for sig, nemlig i hhv. salget og købet. Dermed er udvekslingen ikke længere bytte (Vare - Vare) men *enkel cirkulation* (Vare - Penge - Vare), og pengene er - ret beset - ikke bytteværdi men *cirkulationsmiddel*.

6.1.2. Pengeformens logiske og historiske konstituering

I forrige afsnit bestemte vi pengenes nødvendige funktioner på grundlag af de mangler, der beror på varens tilfældige brugsværdi og bytteværdi. Vi betragtede pengene som løsningen på nogle problemer, og derfor fremstod de dejligt problemfrie.

Det næste spørgsmål er imidlertid *om* pengene er der, og dette spørgsmål deler sig straks i to: a) konstitueringen af selve pengeformen, og b) virkeliggørelsen af de nødvendige pengefunktioner. Sidstnævnte emne behandles i afsnit 6.2. og 6.3., men det er klart at diskussionen der om markedspris og nødvendig pris forudsætter penge-

formens existens; i det flg. skal dette sidste spørgsmål diskuteres.

Og her løber vi atter ind i privatarbejdets tilfældighed: Hvordan kan de anarkistiske privatarbejdere skabe pengeformen, denne inkarnation af social sammenhæng? Hvordan kan det gå til at samtlige privatarbejdere betragter denne abstraktion som en brugsværdi, hvorfra stammer denne forbløffende tillid?

Penge er almen brugsværdi, således at alle har brug for dem, men hvorfor? Søger vi at forklare dette på grundlag af privatarbejderne og deres interesser, havner vi hurtigt i en tautologi: Skomageren vil kun afhænde sine sko for penge, hvis penge har brugsværdi for ham; det har de kun, hvis de kan fungere som sikker bytteværdi, hvilket de kun gør, hvis de er brugsværdi for *alle*, almen brugsværdi. Skomageren har kort sagt tillid til pengene, fordi alle andre har det. Dermed er cirklen sluttet: pengene er almen brugsværdi *fordi* de er almen brugsværdi, privatarbejderne accepterer pengene *fordi* de accepterer pengene.

Udvekslingen er det borgerlige samfunds nexus, dvs. dets socialiserende bånd; den er en personlig og bevidst aftale om at du får min privatejendom mod at jeg får din. Derfor forudsætter den gensidig respekt for privatejendommen (eller rettere - som Carl Madsen ville have udtrykt det - at man *udviser respekt*); heri ligger dels det indlysende at man afstår fra umiddelbart røveri, dels at man overholder den kontrakt som udvekslingen er (ex.: jeg får din vare mod at du skal have min vare om en uge; hvis jeg undlader at opfylde denne kontrakt, har jeg ikke udvist respekt for din privatejendom).

Derfor har man træffende sagt at det borgerlige samfund er et *kontraktansfund*, og at det som sådan adskiller sig fra alle tidligere produktionsmåder, idet disse var baseret på *status*. Sålænge den økonomiske grundenhed ikke er selvstændig, kan den ikke indgå en kontrakt, thi denne er pr. definition en frivillig forpligtelse; derfor var relationen mellem fæstebonden og godsejeren ikke en kontrakt, og relationen må i stedet legitimeres ud fra traditionel status og ud fra kontraktformens forgænger, nemlig *reciprocity* (til gengæld for fæsteafgiften modtager bonden beskyttelse af godsejeren).¹

1. Karl Polanyi gør opmærksom på at selvstændiggørelsen af den økonomiske enhed indebærer at økonomien løsrives fra politikken; i verdenshistorisk målestok er dette en højst usædvanlig situation, men i forrige århundrede forelå den en overgang i de mest udviklede kapitalistiske lande. I statussamfund er - som Polanyi udtrykker det - økonomien indlejret i politikken; reciprocity er således ikke - som kontrakten - en ren økonomisk gensidighed. (Jvf. Karl Polanyi: *Primitive, Archaic and Modern Economics*, p. 84). Denne legering af økonomi og politik modstår alle adskillelsesforsøg, og derfor gør den historiske materialisme, med dens rent økonomiske begreber, void mod de førkapitalistiske produktionsmåder, jvf. kap. 7.

Det simple byrte er en kontrakt, og for så vidt - men heller ikke videre - kan varen siges at konstitueres gennem en personlig og bevidst affale; også køb og salg er kontrakter, men de forudsætter pengefor men. Og derved er vi tilbage ved vort problem, nemlig spørgsmålet om hvorledes selve pengeformen konstitueres.

Penge er en social form og kan derfor kun udspringe af menneskene; videre er den sociale relation mellem privatarbejderne baseret på kontrakten og derfor kan den *almene* sociale relation, pengene, kun tænkes som en *almen kontrakt*, som en *social konvention*.² Det er nødvendigt at privatarbejderne fortrænger deres associale drifter og genopstår som socialt ansvarlige borgere; og det gør de da også, - i den klassiske borgerlige mytologi om pengenes (og iøvrigt også statens) oprindelse.

Men det er lige så klart at en sådan social konvention, forstået som en bevidst, almen kontrakt, er umulig: Privatarbejderne kan ikke trække sig selv op ved håret, de kan ikke ophæve tautologien i den almene brugsværdi. Dette er lige så umuligt (men altså også lige så nødvendigt) som en velordnet generalforsamling blandt anarkister (at den gamle vittighed har misforstået den politiske anarkismes væsen er en anden sag). Dette er jo privatarbejdets almene problem, men i sin nye variant her ved pengeformen er det blevet skærpet; dette skyldes at pengeformen qua almen brugsværdi er den explicite abstraktion fra alle særlige brugsværdier og dermed fra alle umiddelbare privatinteresser. Privatinteresserne bestemmer den nødvendige sociale sammenhæng som abstraktionen fra privatinteresserne, hvorfor det ligger i sagens natur at kun pengenes nødvendighed, ikke deres virkelighed, kan udspringe af privatinteresserne.

Pengeformens logiske konstituering er derfor et problem uden løsning, - eller løsningen ligger i at se det kvalitative spring fra privatarbejdet (varen) til pengeformen, fra privatarbejdets associalt til det sociale pol (men indtræffer denne mutation, således at pengeformen alligevel kommer til verden, er det klart at den almene brugsværdis tautologi er blevet virkelig, således at tilliden til pengene kan bekræfte sig selv).

2. »Penge er en kunstig social konvention. Hvis et materiale af en eller anden grund begynder at blive brugt som penge, vil alle mennesker begynde at tillægge det værdi, selv hvis de skulle være aholdsfolk, vegetarianere eller uden tro på materialets indre nytte /intrinsic usefulness/. Så længe ting kan købes og sælges v.h.j.a. et bestemt materiale /substance/, vil folk stille sig tilfreds med at bruge det ved køb og salg. Paradox: penge accepteres, fordi de accepteres!« (Samuelson: Economics, p. 52).

Der gives ingen smuk og harmonisk overgang fra vare til penge, i stil med Marx's overgang fra enkel til almen værdiform. Men hvordan kan det da gå til at vi har et samfund, der dels bygger på privatinteressen, dels indeholder pengeformen? Har vi ikke vist at det borgerlige samfund, der klart forudsætter begge ingredienser, umuligt kan have existens?

Jeg tror snarere vi har vist at den dialektiske fremstilling har sine grænser (som Marx siger, men først ved overgangen fra penge til kapital). På visse punkter afslører fremstillingen tomme tautologier og uovervindelige kløfter, og disse mangler i kapitalismens sammenhæng viser at den ikke er 100% selvtilstrækkelig og selvforklarende. Derved vises tilbage til de *historiske* eksistensbetingelser for systemet.

Da man i sin tid opførte de ægyptiske pyramider, anvendte man nogle lange slidsker (skrå jordveje), ad hvilke stenene kunne føres op; når pyramiden var færdig, fjernes slidskerne. Ved konstruktionen af den moderne pengeform har der også været anvendt en slidse, nemlig pengeformens forankring i en særlig brugsværdi såsom kvæg eller guld, og da pengeformen var færdig, fjernes disse historiske hjælpemidler; parallellen halter imidlertid på det punkt, at mens pyramidernes gådefulde karakter bl.a. berode på at man i mange år var uvidende om slidskerne, så udspringer en stor del af forvirringen i især den marxistiske penge teori af at man hager sig fast til de førborgerlige krykker, som den moderne pengeform i praksis har kastet bort.³ Derved sammenblandes pengeformens historie, der er historien om pengenes langsomme og kontinuerte arbejde sig ud af deres tingslige puppe, med pengeformens moderne logik, der udviser et spring fra varerne med deres særlige brugsværdi til penge som abstrakt socialt forhold.

Ligesom primitive penge støttede sig til tingen, således undgik den førborgerlige 'privatarbejder' (håndværkeren) den usikkerhed, der udspringer af at producere for det anonyme marked, ved at producere efter bestilling, altså på grundlag af leveringsaftaler; og ligesom de moderne penge har frigjort sig fra *tingen* (guld), således har det bor-

3. Skønt Marx bestemmer pengene gennem modsætningsforholdet til de almindelige varers særlige brugsværdi, altså som almen brugsværdi, insisterer han dog på at penge også er særlig brugsværdi (guld), og at deres værdi er bestemt af pengevarens værdi (gulds reproduktionssomkostninger, målt i arbejde). Hos Marx er der derfor parallellitet mellem den logiske og historiske udvikling af pengeformen. - Denne tingsliggørelse af pengefunktionen er væsentlig, fordi den er forudsætningen for Marx's teori om pengefiktisme og dermed overhovedet for hans fordrøjningsteori (nærmere herom i afsnit 9.5.1.).

gerlige privatarbejde løsrevet arbejdet fra alle *personlige* - dvs. umiddelbart sociale - bånd.

- Pengenes historie ser i meget store træk således ud:

1) Oprindelig knyttes pengefunktionen til en vare, der nogenlunde sikkert har brugsværdi for alle, i landbrugssamfund f.eks. hvede og blandt nomader og kvægavlere typisk okser (pecuniær kommer af latinisk pecus kvæg). Tilliden til den almene brugsværdi er her forankret umiddelbart i den særlige brugsværdi: hvis jeg ikke kan bruge kvæget som byttemiddel, kan jeg jo altid spise det.

2) I forbindelse med den metallurgiske revolution bliver metalprodukter den vigtigste handelsartikel⁴; pengematerialet bliver nu et metal, først i produktform (kobberøks på Kreta, bronzevaser i Laos), senere i barreform. Oprindelig er det metalleres særlige brugsværdi, der er redningsnettet under pengefunktionen; for de ædle metalleres vedkommende lægger Mandel vægt på den ornamentale og magiske nytte. Men efterhånden adskilles brugsværdi og bytteværdi; guldets brugsværdi som ting (smykke, idag plombering) og dets brugsværdi som penge (dvs. dets bytteværdi) står ikke i noget forhold til hinanden. Marx forklarer dette ved de høje produktionsomkostninger ved guld som vare, mens borgerlige økonomer udleder den høje bytteværdi af den nye efterspørgsel efter guld som penge.⁵ Dette skal jeg ikke komme nærmere ind på her: Hovedsagen er at guld og sølv - i forhold til kvæg - markerer en uddybning af afstanden mellem pengefunktionen og den særlige brugsværdi; men selv om den borgerlige økonomi vel har ret i at pengenes tautologi allerede sætter ind med penge som guld og sølv - de efterspørges fordi de efterspørges - er denne efterspørgsel dog stadig knyttet, mere eller mindre, til tingene.

3) Allerede i det 3. årtusinde f.K. begynder staten i Ægypten og Mesopotamien at stemple metalbarrene med en vægtangivelse. Omkring år 700 f.K. udmønter kongen i Lydien guld i små *mønter*, og derefter spredes møntsystemet hurtigt til Grækenland og Rom. Det specifikke ved mønten er at penge nu får en statslig sanktionering; i sig selv gør dette ikke den store forskel, men det får betydning når statsmagten begynder at 'beskatte' befolkningen ved at 'forfalske' mønternes metalindhold. Tilliden til pengene og dermed deres købekraft knyttes nu uløseligt til tilliden - eller mistilliden - til statsmagten.

4. E. Mandel: Marxist Economic Theory, bind 1, pp. 74ff.

5. Man henviser gerne til Tyskland i tiden umiddelbart efter 2. Verdenskrig: Da det almindelige pengesystem brød sammen, begyndte man at bruge cigaretter som byttemiddel; den nye efterspørgsel efter cigaretter som penge øgede deres 'pris'.

Derfor indebar Romerrigets sammenbrud også et sammenbrud for pengeæsenen: Allerede i det 3. århundrede e.K. begyndte man at gå tilbage til umøntet metal som penge, og i den tidlige middelalder var det simpel bytte mere almindeligt end pengetransaktioner⁶ (men det må understreges at udveksling som sådan, med eller uden penge, var et marginalt fænomen).

4) Fra omkring år 1100-1200 vinder pengeøkonomien atter frem, og ligesom i Rom 'forfalsker' fyrsterne mønterne. Derefter er skridtet ikke langt, principielt set, til de i sig selv aldeles værdiløse *papirpenge*; i praksis tager det dog temmelig lang tid før de indføres, - i England i slutningen af det 17. århundrede,⁷ i Danmark i 1736⁸. I sig selv har papirpenge jo ingen brugsværdi af betydning, men så længe staten forpligter sig til at indløse dem med guld og/eller sølv er tilliden til dem dog, på en eller anden måde, relateret til disse ting.

Indtil dette tidspunkt havde den økonomiske teori i langt overvejende grad hyldet den såkaldte *metallistiske pengeteori*, iflg. hvilken pengenes værdi beror på den særlige pengevares værdi, betragtet uafhængigt af dens pengefunktion (som vi har set er det netop dette, mødterne borgerlige teori benægter); derfor må pengene nødvendigvis bestå af eller dækkes af (kunne indløses med) en særlig vare.⁹ Dette var opfattelsen hos skolasikerne (Buridan, Oresme) og merkantilisterne (Thomas Mun). Det alternative synspunkt var den *cartalistiske pengeteori* (carta papir), der hævdede at pengenes værdi (købekraft) til sit væsen er konventionel og imaginær, i den forstand at den ikke nødvendigvis udspringer af en særlig vares 'realværdi'.¹⁰

6. Henry W. Spiegel: The Growth of Economic Thought, p. 71.

7. Spiegel, p. 70. - I 1740-erne taler Hume endnu om 'this new invention of paper'.

8. Erling Olsen: Danmarks økonomiske historie siden 1750, p. 240.

9. Som Schumpeter gør opmærksom på ville betegnelsen 'commodity theory of money' have været mere adækvat end 'metallisme', thi teorien siger blot at penge nødvendigvis er en vare, - at denne vare netop er et metal er ikke en økonomisk nødvendighed, men beror på mineralogiske forhold (at guld og sølv er lette at dele og opbevare osv.), jvf. Schumpeter: History of Economic Analysis, pp. 288-300.

10. De her anvendte begrebsbestemmelser, der ikke ganske svarer til Schumpeters mere tvetydige definitioner, indebærer at det er *cartalisme* at hævde at *hvis* pengene (tilfældigvis) byggede på et metal, *så* ville dette metals 'realværdi' være afgørende for pengenes værdi. Omvendt kan en *metallist* som Adam Smith godt mene at pengene er opstået gennem en konvention, altså er en slags opfindelse, hvis formål er at overvinde vanskelighederne ved det simple bytte; dette synspunkt indebærer blot en tese om at de således 'vedtagne' penge nødvendigvis må være en vare, og det moment af frihed og vilkårlighed, der er indbegrebet i en konvention, kan da referere til den specifikke vare der vælges; fordi penge opstår ved en konvention, behøver deres værdi ikke at være konventionel, dvs. udsprunget af selve konventionen. Aristoteles's opfattelse synes helt at svare til Smiths; penge skal vedtages, men de vedtagne penge skal være reale varer

Selv om allerede Platon havde været cartalist, er det først fra tiden omkring indførelsen af pengesedlerne at synspunktet får en vis tilslutning; blandt dets fortalere kan nævnes Charles Davenant, John Locke, John Law og James Stewart. Denne 'antimetallistiske' understrøm, som Schumpeter kalder det, fortrænges imidlertid allerede i slutningen af det 18. århundrede, og fra da af og indtil den marginalistiske revolution omkring 1870 drejer den økonomiske teori i en subjektivistisk retning, er metallismen atter næsten enerådende; således er Adam Smith, Ricardo og - mest konsekvent - Marx metallister.

Det er ikke vanskeligt at se den reale baggrund for at den teoretiske diskussion udspiller sig på en akse, hvor metallisme og cartalisme udgjorde yderpunkterne, thi på den ene side forekom det oplagt at pengenes værdi var bestemt af pengevaren,¹¹ på den anden side var det lige så klart at staten kunne udhule denne værdi gennem 'møntforfalskning'. Når de fleste teoretikere til langt op i det 19. århundrede var metallister, skyldtes det ikke at man ikke kendte det modsatte synspunkt, men - alment - at statens indflydelse forekom at være af blot negativ karakter og - specielt - at cartalismen associeredes med fyrsternes 'amoraliske' udbytning af befolkningen gennem 'møntfor-

(hvis værdi ganske vidst kan devalueres): »... gennem en konvention er efterspørgsel blevet repræsenteret af penge. Dette er grunden til at penge hedder således, thi de eksisterer ikke iflg. naturen, men iflg. sædvane / custom/, og det er i vores magt at ændre deres værdi eller gøre dem unyttige.« (Aristoteles: Ethics, p.184); Aristoteles refererer her til at det græske ord for penge, 'nomisma', kommer af 'nomos', der betyder lov, sædvane eller det vedtagne (og 'nomos' kommer af 'nemen' = dele, tildele). Løvtvigt betyder 'nomisma' både 'penge' og 'mønter' (jvf. numismatik), men Aristoteles skelner her klart (jvf. Aristoteles: Politics, p.42), så citatet indebærer altså ikke at penge skulle være en statsopfindelse; heller ikke Smith kan tillægges denne opfattelse: pengenes mønt- og seddelform er pr. definition en statsopfindelse, men pengene som sådan kan udmærket - begrebslogisk set - konstitueres gennem en rent økonomisk kontrakt eller konvention, og iflg. klassisk borgerlig tankegang opfindes penge og stat, dvs. det økonomisk/ulpersonlige og det politisk/personlige fællesvæsen, netop hver for sig. Ekstreme cartalister såsom Adam Müller (prøjsk statsliberer) og J.C. Knapp, der mente at pengene er en statsopfindelse, slet og ret, er politøkonomiske kurtositeter, jvf. hhv. Spiegel, p.417 og Schumpeter, pp.1090f.

11. I middelalderen (500-1500) var mængden af ædelmetaller nogenlunde konstant, hvorfor deres kvantitet heller ikke var et teoretisk problem; pengeværdien undermineres ikke af øget kvantitet, men af forringet kvalitet (forfalskningen). Efter opdagelsen af Amerika oversvømmes Europa med sølv i det 16. århundrede, hvilket ledsages af en kraftig inflation (ledsages, fordi nogle mener at inflationen i virkeligheden skyldtes en øget efterspørgsel som følge af en kraftig befolkningsstigning efter år 1500). Dette er den reale basis for *kvantitetsteorien*, der i sin klassiske udformning hævder at priseniveauet (altså pengenes værdi) er bestemt af pengenes kvantitet, hvilket indebærer en udbud-efterspørgselsteori mht. guldet (dvs. det produktionsomkostninger (mål i arbejdsmenter) Marx at alene guldets kvalitet, dets produktionsomkostninger (mål i arbejdsmenter) er afgørende for guldets værdi, hvorfor han er modstander af kvantitetsteorien.

falskning' (skolasikerne) og senere med en 'uansvarlig' inflatioær politik.

De klassiske borgerlige økonomers anti-cartalistiske indstilling må nok begribes som et teoretisk udtryk for deres generelle modstand mod statsindgreb, og Marx's metallisme beror på at han ser dette synspunkt som eneste mulige alternativ til den subjektivisme, som er indeholdt i den cartalistiske symbolteori.

5) Sidste etape i udviklingen er den endelige ophævelse af guldlindløseligheden¹²; dette sker i forbindelse med krisen i 30-erne (i 1931 forlader England og Danmark guldfoden, i 1933 USA). I dag er guldets rolle helt perifer, såvel nationalt som internationalt; Fort Knox er væsentligst et museum over tidligere tiders pengesystem, og de sydafrikanske og sovjetiske guldmener har kun marginal betydning for det internationale pengesystem (herunder valutakurserne). Det materielle er forsvundet: kun flurkattens grin er tilbage.

Marxisterne er nu - så vidt jeg véd - ene om at give empirisk belæg til deres tese om den tingslige opfattelse af pengene. Moderne borgerlig teori har, som led i den generelle subjektivering af den økonomiske teori, helt forladt det metallistiske synspunkt: penge er en social kontrakt, en konvention, og det er selve konventionen der giver pengene deres værdi (købekraft); denne bygger på noget så usædvanligt - i det borgerlige samfund - som gensidig tillid:

»Hvorfor accepterer man i transaktioner disse særlige papirlapper til gengæld for varer og tjenester? Det lette svar, og det rigtige svar, er at folk accepterer penge som sådan, fordi de véd at andre vil. Papir-lapperne er værdifulde, fordi enhver mener at de er det, og enhver mener at de er det, fordi de efter vedkommendes erfaring altid har været det. Penge er således i sidste instans /at bottom/ en social konvention, men en konvention af ualmindelig styrke, en konvention som folk selv ved ekstreme udfordringer vil holde fast ved.« (Milton Friedman: artiklen 'Money' i *Encyclopedia Britannica*, 15.ed.; jvf. også citatet af Samuelson ovenfor).

Der er imidlertid tale om en temmelig ukonventionel konvention, thi penge er ikke vedtaget på en generalforsamling, - de er 'vedtaget' ubevidst, gennem et 'stumt og frivilligt samtykke'¹³. Selv om den bor-

12. Tidligere havde den ofte været suspenderet, i England under Napoleonskrigene og i Danmark var suspensionen nærmest reglen, jvf. Erling Olsen, pp.240-252. - Herudover må nævnes den kvantitative begrænsning af lindløseligheden, der lå i at der oftest kun var dækning for en del af sedlerne.

13. John Locke: *Two Treatises of Government*, p. 344.

gerlige teori ikke ved det, *udtrykker* denne idé om en upersonlig konvention, om en vedtagelse, der ikke er vedtaget, - pengenes væsen: De er den *absolute subjektivitet*, thi som abstraktionen fra alle naturlige og konkrete privatinteresser må de støtte sig på noget så luftigt som den *rene tillid*, nemlig den sig selv begrunnende og derfor i sig selv ubegrundede tiltro; men abstraktionen fra alle menneskelige interesser stempler samtidig pengene som *absolut objektivitet*, dvs. fri fra enhver subjektivitet. Penge er den upersonlige konvention, den sociale objektivitet, den objektive idealisme, - til trods for at en konvention eller kontrakt nødvendigvis er personlig, til trods for at det sociale nødvendigvis er et forhold mellem mennesker og til trods for at idealisme nødvendigvis (på trods af Hegel) er subjektiv.

- Denne udvikling fra tingslige til ikke-tingslige penge er udarbejdelsen af den pengeform, der er adækvat for det borgerlige samfund; pengenes stedse mere omfattende socialiseringsfunktioner nødvendigjorde deres progressive demetallisering. Dette skal vi nu se.

På overfladen ligner primitive og moderne penge hinanden, thi begge har den funktion at formidle udvekslingen, at være udvekslingsmiddel; de synes at forholde sig til hinanden som en hestevogn til en bil: funktionen eller målet er det samme, alene midlet er ændret (forbedret). Men dette er kun overflade. I alle førborgerlige produktionsmåder er de umiddelbare producenter stort set selvforsynende med livsmidler, således at kun luksusprodukter og dermed marginalt arbejdsudveksels; vareudveksling og pengesystem er marginalt, dvs. der er ikke knyttet nogen *nødvendighed* hertil. Heri ligger to ting:

1) Det er ikke en umiddelbar eksistensbetingelse hverken for produktionsmåden eller for den enkelte (bortset fra købmanden), at udvekslingen finder sted; *fordelingen af arbejdsproduktene* er ikke nødvendig, hvorfor penge ikke skal være nødvendig sammenhæng. Derfor er det ikke en eksistensmangel, men snarere adækvat, at penge er forankret i en særlig brugsværdi (kvæg) eller i en ting (guld). Men når pengene bliver voksne, må denne navlestreng til naturen klippes over. Marx gør et sted opmærksom på det næsten groteske forhold, at noget i sig selv så ligegyldigt som nye guldfund eller en produktivitetsstigning i guldindustrien har (havde) omfattende økonomiske konsekvenser;¹⁴ heraf slutter han imidlertid ikke at det borgerlige samfund må have en tendens til at frigøre pengene fra denne hæmmende sammenhæng med naturlige bestemmelser; han slutter ikke at de

14. Marx: Grundrids, p. 878/810.

penge, der er adækvate for det borgerlige samfund, er penge som naturlige, social objektivitet. I stedet udnævnes pengenes tilknytning til gullet til arketyper for de specifikke borgerlige fordrejninger.

2) For det andet indebærer udvekslingens marginale rolle i førborgerlige samfund, at pengene ikke havde den funktion at virkeliggøre den *nødvendige deling af arbejder*. Under feudalismen, f. ex., er der ingen afgørende sammenhæng mellem på den ene side markedet og udvekslingen og på den anden side hvad og hvor meget bønderne producerer. Først i det borgerlige samfund socialiseres produktionen via udvekslingen og pengene. Mens primitive penge kun er det, de umiddelbart er, nemlig et middel til at fordele (socialisere) arbejdsprodukterne, skal borgerlige penge derudover socialisere alt arbejde i samfundet; de skal være det bånd, der binder alt sammen.

- Sammenfattende: Borgerlige penge er hverken *ting* (som Marx og de klassiske økonomer mente) eller ren psykologi og *subjektivitet* (som moderne borgerlige teori mener). De er i stedet den radikale abstraktion fra al tingslighed og al subjektivitet. Naturen er den fremmede magt, som menneskene traditionelt har været konfronteret med; sålænge pengene er knyttet til en ting kan de opfattes som blot en variant af naturtvangen, men når de frigør sig fra tingen bliver de en fremmed magt af en helt ny type: en rent social objektivitet. Kun som sådan, kun som ikke-tingslige og upersonlige, kan de styre de anarkistiske personer og virkeliggøre den nødvendige sociale sammenhæng.

6.2. Markedsprisen: Den umiddelbare fordeling af arejdsprodukterne

6.2.1. Markedsprisen

For producenterne er det umiddelbare praktiske problem at få solgt de faktisk producerede varemængder; derfor er det også det umiddelbare teoretiske problem.

I dette afsnit betragter vi altså de produkter, der udbydes på markedet, som forudsatte, dvs. vi ser bort fra markedets evt. tilbagevirkning på produktionen. Produktionen er forudsat markedet, ikke 'sat' af dette.

Dette er naturligvis en abstraktion, men en abstraktion som producenterne dagligt foretager, thi på kort sigt er der ikke tid til at øge eller mindske produktionen, - da gælder det blot om at få solgt de va-

rer, der nu engang er fremstillet.

Vi undersøger nu prisdannelsen *indenfor en bestemt branche*, f. ex. skomagerbranchen. En branche er - i denne fremstilling - defineret ved at den fremstiller produkter, der fysisk set er aldeles ens; vi abstraherer altså fra existensen af forskellige produktkvaliteter, men det er klart at der kan tages højde for dette ved at opdele f. ex. skomagerne i underafdelinger, der hver er defineret ved en specifik skovkvalitet (børnesko, herresko etc.). I det flg. må det altså fastholdes, at vi kun taler om prisdannelse, konkurrence osv. *indenfor* en bestemt branche; forholdet *mellem* brancherne kommer først i betragtning i afsnit 6.3.

Ingen dikterer den enkelte skomager, hvilke priser han skal kræve; dette er ganske op til ham selv, og derfor er priserne umiddelbart helt tilfældige og forskellige.

Imidlertid vil de producenter, der har fastsat en høj pris, opdage at de har svært ved at sælge deres varer, mens omvendt de billige skomager som varmt brød; thi den ensartede prisform gør det muligt for køberne at foretage en umiddelbar sammenligning, og da alle sko er fysisk ens vil de naturligvis vælge de billigste. Derfor vil de dyre skomager sænke prisen, mens de billige vil hæve den; der er således en tendens til udjævning af prisforskellene, altså til dannelse af en fælles pris.

Markedsprisen er bestemt som *den pris ved hvilken samtlige producerede varer kan afsættes*, altså som den pris der 'rydder markedet'; thi er prisen på et niveau, hvor nogle sko ikke kan sælges, vil skomagerne med de usolgte sko sænke prisen, men omvendt vil de selvfølgelig ikke sænke den mere end nødvendigt for at få solgt varerne. I afsnit 6.1.1. blev det understreget at penge har *mulighed* for at købe alle varer, fordi de kan købe en hvilken som helst vare; det ses nu at markedsprisen *virkelig* gør denne mulighed.

Markedsprisen indebærer at alle varer af en bestemt fysisk kvalitet forenes til en totalitet, nemlig udbudet; ligesom også behovet for en særlig vareart nu fremtræder som en totalitet, efterspørgslen.

I den borgerlige teori er udbud og efterspørgsel til deres væsen *variable størrelser*, nemlig funktioner der angiver sammenhængen mellem pris og mængde (udbud: høj pris → stor udbudt mængde, efterspørgsel: høj pris → lille efterspurgt mængde). Da vi forudsætter en bestemt produceret varemængde, spiller disse kvantitative variationer i vareængden ingen rolle i dette afsnits begrebsbestemmelse af udbud og efterspørgsel; her betragter vi alene disse kategoriers kvalitativ eller formmæssige bestemmelser. Den nævnte kvantitative funkti-

onssammenhæng er naturligvis central, men den kan først inddrages i 6.3., hvor den producerede mængde ikke længere er en konstant, men en variabel størrelse.

Vi ser først på produktions- eller udbudssiden.

6.2.2. Udbudet

Prisformen som sådan giver *alle* varer den samme sociale kvalitet (ensartet bytteværdiform), og markedsprisen giver desuden alle varer af en bestemt fysisk kvalitet (f. ex. sko) den samme sociale kvantitet, dvs. den samme pris, f. ex. 50 kr. pr. par sko. Fysisk ensartede varer er dermed også socialt set aldeles identiske.

I modsætning hertil var den abstrakte vareform karakteriseret ved, at selv fysisk ensartede varer såvel kvalitativt som kvantitativt havde forskellige bytteværdier (skomager A: 1 par sko byttes med 10 brød; skomager B: 1 par sko byttes med 2 par vanter). Men i markedsprisen er al individualitet, al den forskellighed, der udspringer af privat arbejdet, ophævet eller bortabstraheret; to par sko, der begge koster 50 kr., er lige så forskelsløse som to dråber vand; hvert par sko gælder nu blot som en bestemt andel af den samlede skoproduktion.

Markedsprisen er den pris ved hvilken varerne kan udveksles eller socialiseres, og det ses at denne socialisering indbegriber, at varerne ikklæder sig præcis samme sociale uniform; i sig selv er socialisering og ensretning på ingen måde det samme, men det *er* det samme, når produktionsformen er karakteriseret gennem privatarbejdet.

I kraft af prisformen er varerne *formelt* relateret til hinanden, således at *alle* varer - uanset vareart - kan sammenlignes. Men varernes *virkelige* relateren sig til hinanden er *konkurrencen*; denne konkurrence forvandler de mange privatprodukter til en enhed, en totalitet; dette er *udbudet*.

Ved varen og det simple bytte kunne vi godt sammentælle de producerede sko, og dette tal var selvfølgelig interessant fordi det fortalte os om der var produceret proportionalt, men det var uinteressant i den forstand at der ikke udgik nogen styrende kraft fra denne størrelse; det var ikke totaliteten der bestemte momenterne, men momenterne der bestemte totaliteten, - som derfor ikke var nogen egentlig totalitet eller enhed, men blot en sum.

Med markedsprisen er rollerne ganske byttet om, og konkurrencen *er* denne rolleombrytning, thi samtidig med at varerne virkelig relateres til hinanden - og dermed giver liv til totaliteten - udtømmer de deres egne individuelle kræfter; med den fælles markedspris har varen